

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник
для самостійного вивчення
дисципліни “Безпека банків”

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки
України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів*

Суми
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2010

УДК 336.71.078.3(075.4)
Ф59

Гриф наданий Міністерством освіти і науки України,
лист № 1/11-6231 від 09.07.2010

Укладачі:

кандидат економічних наук *С.М. Побережний*;
кандидат економічних наук *О.Л. Пластун*;
кандидат економічних наук *Т.М. Болгар*

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор, проректор
Національної академії управління
М.М. Єрмошенко;

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
банківської справи ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”

І.В. Сало;

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри
економічної теорії Сумського державного університету
О.В. Прокопенко

Відповідальна за випуск

кандидат економічних наук, доцент
Ю.Б. Слободяник

Фінансова безпека банківської діяльності [Текст] : навчальний
Ф59 посібник для самостійного вивчення дисципліни “Безпека банків” /
[уклад. С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар] ; Державний
вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи
Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. –
112 с.

ISBN 978-966-8958-64-9

Навчальний посібник підготовлений з урахуванням вимог Міністерства освіти і науки України відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за напрямом 0501 “Економіка і підприємництво”.

Посібник містить теоретичні відомості про сутність та особливості організації фінансової безпеки банківської діяльності, контрольні питання, тестові завдання і список рекомендованої літератури за кожною темою.

Призначений для студентів спеціальності “Банківська справа” усіх форм навчання.

УДК 336.71.078.3(075.4)

ISBN 978-966-8958-64-9 © ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, 2010

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Роль і місце фінансової безпеки банків у системі забезпечення фінансової безпеки держави.....	7
1.1. Сутність фінансової безпеки банків та її місце у фінансовій безпеці держави.....	7
1.2. Основні завдання фінансової безпеки банків та фактори, що впливають на неї.....	11
Тема 2. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків	17
2.1. Методи забезпечення фінансової безпеки банків. Характеристика внутрішніх методів	17
2.2. Зовнішні інструменти та методи забезпечення фінансової безпеки банків	21
Тема 3. Система забезпечення фінансової безпеки банків	32
3.1. Сутність та основні складові системи фінансової безпеки банків	32
3.2. Принципи забезпечення фінансової безпеки банків.....	34
3.3. Механізм дії та основні етапи забезпечення фінансової безпеки банків	35
Тема 4. Діагностика фінансової безпеки в комплексі забезпечення фінансової безпеки банку	41
4.1. Мета, завдання, структура та особливості проведення діагностики фінансової безпеки в комплексі забезпечення фінансової безпеки банків	41
4.2. Методи проведення діагностики фінансової безпеки банку ...	43
Тема 5. Методичні основи використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банків.....	48
5.1. Використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банків	48
5.2. Методи усунення типових загроз фінансовій безпеці банків...	50

Тема 6. Контроль і оцінка в системі фінансової безпеки банків.....	59
6.1. Сутність, мета, завдання та види контролю в системі фінансової безпеки банку	59
6.2. Структура та механізм дії комплексу контролю для забезпечення фінансової безпеки банку	60
Тема 7. Необхідність врахування моральних ризиків та асиметрії інформації при забезпеченні фінансової безпеки банків.....	67
7.1. Сутність і причини виникнення моральних ризиків та асиметрії інформації в банківській діяльності	67
7.2. Види моральних ризиків у банківській діяльності	69
7.3. Основні методи нейтралізації моральних ризиків у банку.....	74
Тема 8. Моделі і методи оцінки рівня фінансової безпеки банків	85
8.1. Експертні методи оцінки рівня фінансової безпеки банків.....	85
8.2. Кількісна модель оцінки рівня фінансової безпеки банків	91
8.3. Базові підходи до побудови моделі оцінки моральних ризиків.....	97
Умови виконання тестів	103
Додаток А.....	104

ВСТУП

Як показує розвиток світової фінансової кризи, незважаючи на те, що вона розпочалася в банківському секторі, через невеликий проміжок часу її вплив відчули всі інші галузі економіки. Пояснюється це тим, що на сьогоднішній день існує тісний зв'язок між всіма секторами економіки. Отже, особливої уваги потребують методи забезпечення фінансової безпеки, а також науково-методичні підходи до формування комплексної системи фінансової безпеки на рівні окремого банку.

Викладання навчальної дисципліни “Безпека банків” дозволяє сформуванню системи знань про організацію системи безпеки в банку в цілому та в розрізі окремих її складових. Фінансова безпека банків є важливою складовою безпеки банківської діяльності, що і обумовило видання даного посібника.

Мета навчального посібника – допомогти студентам в освоєнні теоретичних аспектів організації фінансової безпеки в банку, зокрема чітко сформуванню у них уяву про сутність даної категорії, фактори, що впливають на рівень фінансової безпеки, та основні інструменти її забезпечення, про систему фінансової безпеки банку та її складові. Окрема тема в посібнику присвячена питанням моральних ризиків. У посібнику також розглянуті моделі і методи оцінки рівня фінансової безпеки банку.

Завдання дисципліни “Безпека банків” у контексті вивчення фінансової безпеки банків такі:

- вивчення основних понять та інструментів забезпечення фінансової безпеки;
- дослідження факторів, що впливають на рівень фінансової безпеки банку;
- засвоєння теоретичних положень про організацію системи фінансової безпеки в банку, її структуру та окремі складові;
- ознайомлення з моделями і методами оцінки рівня фінансової безпеки банку;
- розкриття сутності моральних ризиків, їх класифікація та методи попередження.

Після засвоєння теоретичного матеріалу студент повинен знати:

- роль і місце фінансової безпеки в комплексі банківської безпеки;
- сутність поняття “фінансова безпека банку”;
- мету, завдання, функції і принципи системи фінансової безпеки банку;

- структуру і механізм дії фінансової безпеки банку;
- сутність і роль моральних ризиків при загрозі фінансовій безпеці банку, їх класифікацію та методи попередження;
- моделі і методи оцінки рівня фінансової безпеки банку.

Колектив укладачів посібника складається з економістів-теоретиків, які здійснюють наукові дослідження в даній сфері, і практика, який безпосередньо займається питаннями забезпечення банківської безпеки.

Побережний Сергій Миколайович, кандидат економічних наук, начальник Департаменту нагляду за нормативно-правовою відповідністю та фінансового моніторингу, член правління АКБ “Укрсоцбанк”, – т. 1, 2, 4, 6.

Пластун Олексій Леонідович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту ДВНЗ “УАБС НБУ”, – т. 2, 4, 6, 8.

Болгар Тетяна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та банківської справи, керівник напряму підготовки “Фінанси та кредит” Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету економіки та права, – т. 1, 3, 5, 7.

Тема 1. РОЛЬ І МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

- 1.1. Сутність фінансової безпеки банків та її місце у фінансовій безпеці держави.
- 1.2. Основні характеристики та завдання фінансової безпеки банків та фактори, що впливають на неї.

1.1. СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Із прискоренням розвитку людства зменшуються періоди між виникненням глобальних економічних криз, зростають їх масштаби, а головне із сфери виробництва вони переміщуються у сферу фінансів. У свою чергу в цій сфері акценти зміщуються у банківський сектор. Отже, проблема забезпечення фінансової безпеки банків сьогодні є найважливішим чинником не тільки національної, але й міжнародної економіки.

Щодо банківської системи України, то в міру входження економіки нашої країни у світову, збільшення ступеня її інтеграції у світову фінансову систему залежність від нестабільності на світових фінансових ринках зростає. Вплив останньої світової кризи все більше позначається і на банківській системі України. Зокрема, починають виникати проблеми з ліквідністю, зростає вартість ресурсів для банків, згортаються перспективні проекти через нестачу фінансових ресурсів і неможливість їх отримання на зовнішніх ринках.

Схематично місце безпеки банків у фінансовій безпеці країни відображене на рис. 1.1.

Безпека банків є частиною фінансової безпеки країни. Необхідно зазначити, що банківська система – це найважливіша складова фінансово-кредитної сфери держави. По суті саме стан банківського сектора визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

С.І. Адаменко зазначає, що проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави. Він також підкреслює, що саме стабільність і надійність банківської системи, удосконалення банківського менеджменту і зміцнення його стратегічної складової можуть забезпечити фінансову безпеку держави [1].

Рис. 1.1. Структура фінансової безпеки держави [4]

Науковці, які досліджують фінансову безпеку, вказують на те, що дана проблема має два аспекти. З одного боку, необхідно працювати над забезпеченням фінансової безпеки банківської системи в цілому, а з іншого – потрібно також досліджувати питання забезпечення фінансової безпеки окремої банківської установи.

Поняття економічної безпеки банківської системи, як правило, визначається як стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори [6].

Фінансова безпека банківської системи розглядається у двох аспектах:

- щодо фінансових наслідків діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів;
- щодо недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ [4, с. 228].

Фінансова безпека окремого банку тісно пов'язана з безпекою банківської системи в цілому. Вони впливають одна на одну. З одного боку, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати “ефект доміно” і призвести до системної банківської кризи. Пояснюється це природою банківської діяльності, адже банки працюють переважно з чужими грошима на відміну, наприклад, від промислових підприємств. Саме тому будь-яка недовіра з боку населення до окремого

банку, особливо великого, може зумовити масовий відтік депозитів з банківської системи. З іншого боку, структурні проблеми банківського сектора підривають довіру до будь-якого окремого банку. Все це пояснює ту важливу роль, яку відіграє забезпечення фінансової безпеки банків.

Великий економічний словник дає таке визначення: “Безпекою банку є стан захищеності його життєво важливих інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей” [5, с. 75].

М.І. Зубок і Л.В. Ніколаєв у спільній роботі “Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні” визначають такі види банківської безпеки:

- 1) особиста безпека – забезпечення ритмічної роботи, вільного переміщення та відпочинку кожного працівника банку;
- 2) колективна безпека – забезпечення планової й ефективної роботи підрозділів банку;
- 3) економічна безпека – забезпечення умов для ефективного проведення банком операцій і виконання угод, раціонального використання кредитних і фінансових ресурсів банку, надійного зберігання і транспортування готівки та цінностей;
- 4) інформаційна безпека – формування інформаційних ресурсів банку та організація гарантованого їх захисту [8, с. 4-5].

П.А. Герасимов ставить акцент лише на економічній безпеці банку, не розглядаючи окремо його фінансову безпеку. На його думку, економічна безпека банку – це не лише стан захищеності інтересів самого банку та його акціонерів, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів від існуючих і потенційних загроз, але й забезпечення поступального розвитку банку і абсолютного виконання контрагентами взятих ними перед банком зобов’язань [6, с. 21].

На думку О.І. Хитріна, фінансову безпеку банку можна визначити як динамічний стан, при якому він:

- 1) юридично і технічно здатний виконувати і реально виконує властиві йому функції;
- 2) забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарюючих суб’єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;
- 3) володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації даного потенціалу [11, с. 122].

О.І. Хитрін також вказує на те, що головною метою фінансової безпеки банку є усунення можливостей нанесення шкоди банку або упущення ним вигоди, забезпечення його стійкого та максимально ефективного функціонування в даний момент часу та накопичення достатнього потенціалу для розвитку і зростання в майбутньому, якісна реалізація операцій і угод [11, с. 123].

Д.А. Артеменко у дисертаційній роботі економічну безпеку банку поділяє на такі складові: фінансову, технічну, правову, інформаційно-технологічну, соціально-психологічну, організаційну. Він підкреслює, що фінансова складова є основою забезпечення економічної безпеки банківської діяльності, тому що в стійкому ефективно працюючому банку достатньо коштів для вирішення завдань із захисту інформації, охорони співробітників, залучення у всі структури висококваліфікованих співробітників.

Сутність фінансової безпеки банківської діяльності, на думку Д.А. Артеменка, полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, які гарантують якісний захист прав та інтересів банку, зростання статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення поворотності кредитів, збереження фінансових і матеріальних цінностей [2].

Інше трактування дає відомий дослідник проблем економічної безпеки О.І. Барановський. На його думку, фінансова безпека банку – це:

- 1) сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не можуть завдавати збитків при функціонуванні банку, збереженню і відтворенню його майна, інфраструктури, а також перешкоджати досягненню банком статутних цілей;
- 2) стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [3, с. 12-13].

Отже, фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку.

1.2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА НЕЇ

Ключові характеристики фінансової безпеки банків:

- забезпечує рівноважний і стійкий фінансовий стан банку;
- сприяє ефективній діяльності банку;
- дозволяє на ранніх стадіях визначити проблемні місця в діяльності банку;
- нейтралізує кризи і запобігає банкрутствам.

Враховуючи дослідження М.М. Єрмошенка і О.І. Барановського, можна зробити висновок про те, що основна мета фінансової безпеки банку полягає в безперервній і стійкій підтримці стану, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [4; 7].

Проведений аналіз наукових робіт [2; 3; 4; 6; 8; 11] показав, що фінансова безпека банку визначається:

- стабільністю і стійкістю фінансового стану банку;
- ступенем ефективності фінансово-економічної діяльності;
- рівнем контролю за зовнішніми і внутрішніми ризиками;
- рівнем достатності власного капіталу;
- ступенем захищеності інтересів акціонерів.

Забезпечення фінансової безпеки банків передбачає виконання таких завдань:

- ідентифікацію ризиків і пов'язаних з ними потенційних небезпек;
- визначення індикаторів фінансової безпеки банку;
- впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
- розробку заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки банку як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;
- контроль за виконанням запланованих заходів;
- аналіз виконання заходів, їх оцінка, корегування;
- ідентифікацію загроз банку і корегування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань банку.

У цілому загрози безпеці банків можна поділити на дві великі групи – внутрішні й зовнішні. До зовнішніх належать загрози, що містять у собі фактори, які є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти та ін. До внутрішніх загроз належать фактори, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища. До основних внутрішніх загроз можна

віднести рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва і персоналу, а також інші фактори, що безпосередньо належать до внутрішньої діяльності банку.

Перелік внутрішніх і зовнішніх загроз діяльності банку наведений в табл. 1.1 і 1.2.

Таблиця 1.1

Основні види внутрішніх загроз

№ пор.	Внутрішні загрози	Можливі прояви
1	Якість кредитного портфеля	- рівень проблемних кредитів; - неповернення кредитів; - незбалансована кредитна політика; - збільшення простроченої заборгованості
2	Рівень і компетенція менеджменту	- прийняття неправильних управлінських рішень; - неефективна діяльність внаслідок неоптимального використання потенціалу банку; - помилки в стратегічному плануванні й прогнозуванні; - побудова нераціональної структури банку
3	Структура активів і пасивів	- дефіцит власних коштів; - низький рівень ліквідності й нестача ліквідних активів; - завищений рівень ризикових активів; - збільшення активів низької якості; - нестача капіталу; - незбалансованість активів і пасивів за строками
4	Залежність від інсайдерів	- пільгове кредитування засновників; - прийняття управлінських рішень під тиском власників; - відстоювання інтересів власників, а не інтересів банку
5	Злочинні дії персоналу	- шахрайство; - розголошення конфіденційної інформації; - неефективна робота персоналу; - перехід ключових працівників до конкурентів; - недостатній рівень кваліфікації персоналу
6	Неефективна діяльність банку	- низький рівень прибутків; - недосконала оцінка кредитних ризиків; - низький рівень прибутковості активів; - слабе маркетингове дослідження ринку і як наслідок недостатній рівень диверсифікованості банківських операцій

Основні види зовнішніх загроз

№ пор.	Зовнішні загрози	Можливі прояви
1	Нормативне регулювання банківської діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - недосконалість законодавства, наприклад, відсутність закону про банківську таємницю створює загрозу розголошення інформації про діяльність банку та його клієнтів; - мінливість законодавства; - відкликання ліцензії на здійснення банківської діяльності або зміна умов ліцензування
2	Грошово-кредитна політика центрального банку	<ul style="list-style-type: none"> - ставка обов'язкового резервування; - обсяги рефінансування й розмір облікової ставки; - обсяг пропозиції грошей в обігу; - зміна облікової ставки; - обсяг операцій з ОВДП
3	Нестабільність зовнішнього середовища	<ul style="list-style-type: none"> - глобальні або локальні фінансові кризи; - неможливість одержати доступ до зовнішніх фінансових ресурсів; - валютний, процентний і ринковий ризику; - блокування активів банку в іншій державі; - державний дефолт
4	Недовіра до банківської системи	<ul style="list-style-type: none"> - недовіра з боку інвесторів; - недовіра з боку підприємств (кредиторів); - недовіра з боку населення (вкладників); - швидке вилучення великого обсягу коштів із банку; - використання засобів масової інформації для провокування банківської кризи; - погіршення репутації банку; - банкрутство великого банку
5	Конкурентне середовище	<ul style="list-style-type: none"> - неконкурентоспроможність банку; - несумлінна діяльність конкурентів; - різке збільшення ринкових ставок за депозитами; - різке зниження ринкових ставок за кредитами; - завдання економічних збитків підприємствам – ключовим контрагентам банку
6	Злочинна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - шахрайські дії третіх осіб; - грабіж і крадіжка цінностей банку; - злом комп'ютерних мереж банку; - рейдерські атаки на банк; - махінації з акціями банку

№ пор.	Зовнішні загрози	Можливі прояви
7	Негативні макроекономічні умови	- високий рівень інфляції та інфляційних очікувань; - дефіцит інвестиційних коштів і низький рівень інвестиційної активності в країні; - економічна криза в країні; - падіння попиту на кредити й банківські послуги
8	Діяльність держави	- нестабільність податкової, кредитної й страхової політики; - політична нестабільність; - військові конфлікти

Контрольні питання

1. У чому полягають проблеми забезпечення фінансової безпеки банків ?
2. Як позначилася світова криза 2007 р. на банківській системі України?
3. Визначте поняття економічної безпеки банківської системи.
4. Охарактеризуйте основні аспекти фінансової безпеки банківської системи.
5. У чому полягає сутність фінансової безпеки банківської діяльності?
6. Дайте визначення фінансової безпеки банку.
7. Які завдання необхідно вирішувати банку для забезпечення його фінансової безпеки?
8. Охарактеризуйте групи, на які поділяються фактори, що впливають на рівень фінансової безпеки банків.

Тестові завдання

1. Рівень фінансово-кредитної безпеки визначає:
 - а) бюджетна політика;
 - б) економічна криза;
 - в) стан банківського сектора;
 - г) зайнятість населення.
2. До складу фінансової безпеки країни входять:
 - а) безпека грошово-кредитного сектора;
 - б) безпека банківського сектора;
 - в) безпека страхового сектора;
 - г) безпека сектора підприємництва.
3. Фінансова безпека банку – це:
 - а) стан банківської установи, який характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;

- б) проведення активних операцій на ринку банківських послуг;
 - в) здатність досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку;
 - г) емісія цінних паперів.
4. Забезпечення фінансової безпеки банку полягає у:
- а) забезпеченні фінансової стійкості та незалежності комерційного банку;
 - б) наданні нетрадиційних банківських послуг;
 - б) підтримці технологічної незалежності;
 - в) оптимізації організаційної структури;
 - г) здійсненні розрахунково-касових операцій.
5. Виконання яких із перелічених завдань забезпечує фінансову безпеку банків?
- а) визначення індикаторів фінансової безпеки;
 - б) ідентифікація загроз банку;
 - в) впровадження системи діагностики та моніторингу стану фінансової безпеки;
 - г) здійснення відрахувань до спеціалізованих фондів.
6. Які види зовнішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?
- а) розбалансованість активів і пасивів банку;
 - б) робота з платіжними картками;
 - в) конкурентне середовище;
 - г) нормативне регулювання банківської діяльності.
7. Які види внутрішніх загроз можуть впливати на рівень фінансової безпеки банків?
- а) політична нестабільність країни;
 - б) залежність від інсайдерів;
 - в) якість кредитного портфеля;
 - г) економічна криза в країні.
8. Фінансова безпека окремого банку:
- а) тісно пов'язана з безпекою банківської системи;
 - б) не пов'язана з безпекою банківської системи;
 - в) впливає на політичну ситуацію в країні;
 - г) впливає на рівень фінансової безпеки банківської системи.
9. Які з перелічених видів безпеки можна віднести до банківської безпеки?
- а) особиста безпека;
 - б) колективна безпека;
 - в) економічна безпека;
 - г) інформаційна безпека.

10. Що, на вашу думку, є складовими національної ідеї:
- а) економічна безпека;
 - б) фінансова безпека;
 - в) національна безпека;
 - г) відповіді а), б), в).

Список рекомендованої літератури

1. Адаменко, С. І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України [Текст] / С. І. Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004 – № 4. – С. 48–52.
2. Артеменко, Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности : дис. канд. экон. наук. [Текст] / Д. А. Артеменко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 172 с.
3. Барановський, О. І. Банківська безпека: проблема виміру [Текст] / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7–26.
4. Барановський, О. І. Фінансова безпека [Текст] / О. І. Барановський ; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
5. Большой экономический словарь [Текст] / ред. А. Н. Азрилян. – 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 1248 с.
6. Герасимов, П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход [Текст] / П. А. Герасимов // Банковские услуги. – 2006. – № 4. – С. 20–30.
7. Єрмошенко, М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства [Текст] : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. М. Ашуев. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.
8. Зубок, М. І. Безпека банківської діяльності [Текст] : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / М. І. Зубок. – К. : КНЕУ. – 2003. – 154 с.
9. Ильяшенко, С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке [Текст] / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 11–20.
10. Инвестиционный словарь проекта "k2kapital" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/100/>.
11. Хитрін, О. І. Фінансова безпека комерційних банків [Текст] / О. І. Хитрін // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118–124.
12. Чорнодід, І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії [Текст] / І. С. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 11. – С. 13–21.

Тема 2. ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 2.1. Методи забезпечення фінансової безпеки банків. Характеристика внутрішніх методів.
- 2.2. Зовнішні інструменти та методи забезпечення фінансової безпеки банків.

2.1. МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ. ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНІХ МЕТОДІВ

Існують методи звичайного й антикризового управління, оскільки інструменти управління стабільним банком і банком, який має фінансові труднощі, відрізняються. Однак із цього не випливає, що змінюється перелік доступних інструментів. Подібний розподіл дозволяє використовувати наявні розробки у сфері фінансового менеджменту.

Усі методи та інструменти, які використовуються для забезпечення фінансової безпеки банку, можна поділити на дві великі групи: внутрішні й зовнішні. Даний розподіл базується на двох передумовах. З одного боку, банк, як і будь-який інший господарюючий суб'єкт, має економічну самостійність і тому він може самостійно вживати певних заходів, спрямованих на досягнення фінансової безпеки. З іншого боку, його діяльність підлягає втручанню з боку держави, яка має інструменти впливу на діяльність банківських установ.

До основних внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки банку належать:

- фінансове планування;
- фінансовий аналіз;
- фінансове регулювання;
- фінансовий контроль.

Основними зовнішніми методами забезпечення фінансової безпеки банку є:

- банківське регулювання;
- банківський нагляд;
- банківський контроль [1].

Основним внутрішнім методом забезпечення фінансової безпеки банку є управління фінансами – фінансовий менеджмент. Фінансовий менеджмент банку має цілий ряд особливостей, обумовлених безпосередньо природою банківської діяльності. На відміну від підприємств, які здійснюють виробництво товарів та послуг, торгівлю, банки

є фінансово-кредитними установами, а основним видом їх діяльності – діяльність на фінансових ринках. Отже, фінансові операції – це основа діяльності банків.

Управління фінансами банку являє собою, з одного боку, управління його операціями, а з іншого – це взаємозалежний процес, в якому виокремлюють управління ліквідністю, частково – управління фінансовими ризиками, прибутковістю й ефективністю при виконанні окремих видів банківських операцій.

Фінансовий менеджмент як система економічного управління – це сукупність організаційно-структурної підсистеми (об'єкта й суб'єкта управління), функціональної підсистеми (інструменти управління) та підсистеми забезпечення [18].

Об'єктом управління є безпосередньо банк з усіма аспектами його фінансової діяльності, зокрема капітал, залучені й позикові ресурси, активи, фінансовий інструментарій, ліквідність і платоспроможність, банківські продукти й операції, фінансові результати й податки.

Суб'єктами управління можна вважати відповідальну особу або групу осіб, які мають право ухвалювати рішення і відповідають за ефективність процесу управління банківською установою.

Окремо виділяють блок забезпечення процесу управління фінансами. До його складу входять такі підсистеми:

- 1) нормативне забезпечення, яке розподіляється на зовнішнє – закони, постанови, накази та ін. та внутрішнє – інструкції, методичні вказівки, нормативи, норми, які розробляються банком і регулюють його фінансову діяльність;
- 2) інформаційне забезпечення – економічна, комерційна, фінансова та інша звітність;
- 3) технологічне забезпечення;
- 4) кадрове забезпечення.

Щодо інструментів управління банком, то, на думку більшості авторів, інструментами є функції фінансового менеджменту [2; 3; 4]. Відповідно до процесного підходу виділяють такі взаємозалежні функції:

- фінансове планування;
- фінансовий аналіз;
- фінансове регулювання;
- фінансовий контроль.

Функціональну модель фінансового менеджменту банку можна подати у вигляді схеми, яка наведена на рис. 2.1. Ця схема є стандартною і подається в більшості підручників з фінансового менеджменту. Однак деякі автори, наприклад О.М. Колодізев, О.С. Любунь, виділяють

такі види контролю: попередній, поточний та наступний. Подібний розподіл досить логічний і базується на загальноприйнятому переліку видів фінансового контролю. Ці види контролю використовуються, як правило, на рівні державних фінансів, тому при розгляді банку необхідно використовувати поняття стратегічного, поточного та оперативного контролю.

Рис. 2.1. Інструменти фінансового менеджменту в банку

Розглянемо докладніше сутність кожного інструмента фінансового менеджменту.

Фінансове планування – це управління процесами створення, розподілу й використання фінансових ресурсів банку, яке реалізується за допомогою розробки фінансових планів [18]. Воно базується на стратегічному плані банку (визначенні місії, мети, концепції розвитку) і на тактичному плані (бізнес-плані, що визначає конкретні заходи, необхідні для досягнення стратегічних цілей). Фінансовий план містить:

- 1) розробку фінансової моделі банку;
- 2) формування прогнозного балансу ресурсів і вкладень, розрахунок прогнозних фінансових результатів, складання плану руху капіталу, плану банківських операцій, плану розробки і впровадження нових банківських продуктів та послуг;
- 3) формування бюджету банку на рік за його видатковою і дохідною частинами;
- 4) встановлення лімітів видатків на утримання банку, визначення мінімальної маржі та прибуткової частини бюджету, розрахунок податкових платежів і обов’язкових відрахувань;
- 5) розрахунок прогнозних показників і нормативів.

Фінансовий аналіз є однією з основних функцій фінансового менеджменту. Фінансовий аналіз – це процес дослідження фінансового стану та основних результатів фінансової діяльності банку з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного розвитку [4]. Його важливість пояснюється тим, що дані аналізу використовуються як основа для інших інструментів фінансового менеджменту банку.

Основними завданнями фінансового аналізу є:

- 1) визначення показників і нормативів діяльності банку, встановлених зовнішніми регулювальними органами;
- 2) визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління активами і зобов'язаннями банку в цілому та управління окремими видами його активних операцій з урахуванням забезпечення ліквідності вкладених коштів;
- 3) визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління комісійними і торговельними операціями банку;
- 4) визначення внутрішніх показників і нормативів, що регулюють ступінь ризику банківських операцій, зокрема ризику ліквідності;
- 5) визначення й аналіз показників прибутковості діяльності банку та ефективності процесу управління капіталом (власними коштами) банку;
- 6) визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій, аналіз факторів, які впливають на показники ефективності.

Наступним інструментом є управління. Управління – це об'єктивний процес, основою якого є визначення меж відхилень, яке здійснюється за допомогою різноманітних методів і відповідних інструментів для досягнення певної мети, що передбачає вплив на об'єкт управління для усунення відхилень від заданих параметрів (графіків, планів, установлених норм і нормативів).

Специфіка банківської діяльності вимагає визначення в складі фінансового управління таких функцій: оперативне управління прибутковістю банку; оперативне управління фінансовими ризиками банку; оперативне управління коштами з метою підтримки необхідного рівня ліквідності.

Фінансовий контроль – це система контролю, яка забезпечує концентрацію контролюючих дій на найбільш пріоритетних напрямках діяльності банку, своєчасне виявлення відхилень фактичних її результатів від передбачених бюджетами і прийняття оперативних управлінських рішень, які забезпечують нормалізацію стану банківської установи [11].

Фінансовий контроль зводиться до перевірки відповідності результатів діяльності банку заданим параметрам і включає контроль за дотриманням нормативів ліквідності банку, лімітів і показників, установлених з урахуванням різноманітних фінансових ризиків, а також контроль за виконанням планових завдань, які відображають необхідні обсяги та ефективність операцій банку.

Інформаційною базою фінансового менеджменту є внутрішня інформація бухгалтерського обліку (фінансового, управлінського, статистичного), внутрішньобанківська правова й нормативна бази, зовнішня економічна інформація (фінансова, макроекономічна, статистична), правова й нормативна бази законодавчих і регулюючих органів.

Як вже зазначалося, виділяють:

- 1) оперативний контроль – контроль за виконанням затверджених бюджетів;
- 2) поточний контроль – контроль поточних фінансових планів;
- 3) стратегічний контроль – контроль фінансової політики та її цільових показників [5].

Фінансова безпека як економічна категорія містить у собі поняття фінансової стабільності. У цілому, як зазначає О.І. Барановський, фінансова стабільність комерційного банку є важливою умовою забезпечення його фінансової безпеки.

У роботах, присвячених даному питанню, автори також розподіляють методи забезпечення фінансової стабільності на внутрішні й зовнішні. Наприклад, Л.А. Ключко зазначає, що внутрішні методи забезпечення фінансової стабільності можуть бути розподілені на регулюючі (управління активами й пасивами; оптимізація ресурсів, диверсифікація діяльності, оптимізація організаційно-функціональної структури банку) і стабілізуючі (капіталізація банку, формування страхових резервів, ефективність менеджменту, підвищення прибутковості, зниження рівня ризиків та ін.) [9].

2.2. ЗОВНІШНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Однією з важливих груп інструментів забезпечення фінансової безпеки банків є зовнішні інструменти, до яких належать:

- банківське регулювання;
- банківський нагляд;
- банківський контроль [1].

Інший підхід до класифікації зовнішніх інструментів впливу на банки й банківську систему пропонує Л.А. Ключко, яка як і у випадку із внутрішніми інструментами, пропонує розподіляти їх на дві групи:

- регулюючі;
- стабілізуючі.

Група регулюючих факторів містить у собі такі інструменти:

- грошово-кредитні;
- правові;
- економічні (нормативні й податкові).

Стабілізуючі фактори складаються із:

- адміністративних методів, що містять у собі реєстрацію й ліцензування, а також методи впливу на банки;
- звітності банків і оцінки їх діяльності;
- реорганізації й реструктуризації банків [9].

Використання зовнішніх інструментів забезпечення фінансової безпеки банків спрямоване на:

- 1) створення законодавчих та інших умов, які, з одного боку, дозволяють банкам реалізувати свої економічні інтереси, а з іншого – створюють умови для недопущення перевищення певного критичного рівня ризикованості їх діяльності;
- 2) вплив на операції комерційних банків шляхом грошово-кредитного регулювання, яке у свою чергу впливає на обсяг і структуру грошової маси в обігу, а також на обсяг ресурсів банків;
- 3) забезпечення ефективного банківського нагляду згідно з базовими принципами Базельського комітету й чинного законодавства України шляхом інтеграції початкового контролю, безвиїзного нагляду, виїзного контролю і системного аналізу діяльності банку.

Одним з базових елементів впливу на фінансову безпеку банків є банківське регулювання. Н.Ю. Єрпілева [7] розглядає банківське регулювання як систему специфічних правил поведінки нормативного характеру, сформульованих державними органами, іншими владними структурами, а також недержавними саморегулюючими організаціями, метою яких є обмеження банківської активності, в основному банківських операцій.

Н. Литвин [12] вважає, що банківське регулювання – це сукупність різноманітних методів і засобів (інструментів), за допомогою яких держава впливає на діяльність банків для реалізації цілей грошово-кредитної політики і здійснює нагляд (контроль) за дотриманням банками встановлених вимог.

Б.П. Адамик банківським регулюванням вважає систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [1, с. 177].

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України” банківське регулювання – одна з функцій Національного банку, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Отже, банківське регулювання є системою заходів, за допомогою яких держава через центральний банк або інший уповноважений орган забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, попереджає дестабілізаційні процеси в банківському секторі, створюючи необхідні умови для формування достатнього рівня фінансової безпеки банків і банківської системи в цілому.

До основних завдань банківського регулювання належать:

- 1) підтримка стабільності й довіри до банківської системи шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур, попередження системного ризику, тобто ризику того, що банкрутство одного або декількох банків спричинить кризу всієї банківської системи;
- 2) захист вкладників та інших клієнтів банківської системи від надмірного ризику збитку та інших видів шкоди, яка виникає внаслідок банкрутства, шахрайства, зловживань, маніпуляцій та інших посадових правопорушень з боку постачальників фінансових послуг (індивідуальний ризик);
- 3) забезпечення ефективного, надійного й результативного функціонування фінансових ринків, включаючи правильну роботу конкурентних ринкових сил (стимулювання ефективності системи).

Методи банківського регулювання, як зазначає Р. Бернд, матеріалізуються через систему заходів, які умовно розподіляються на превентивні і застосовуються для попередження можливих негативних наслідків від тієї або іншої економічної ситуації, і протекційні, які застосовуються для захисту від уже існуючих ризиків [3, с. 135].

До превентивних заходів можна віднести:

- вимоги до розміру й структури власного капіталу банку;
- вимоги до ліквідності;
- диверсифікованість банківських ризиків;
- обмеження списку дозволених операцій [3].

В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [8] визначений перелік з 13 обов’язкових економічних нормативів, які поділяються на нормативи капіталу, ліквідності, ризику й відкритої валютної позиції.

До протекційних заходів належать такі:

- створення системи гарантування вкладів;
- формування банками резервів для покриття кредитних та інших ризиків;

- рефінансування центральним банком комерційних банків;
- допомога інших державних органів [1].

У науковій літературі передбачені й інші підходи до класифікації методів банківського регулювання. Так, О.П. Орлюк розподіляє їх на економічні й адміністративні [14, с. 160-161].

Економічні методи включають нормативні (встановлення кількісних нормативів, розмірів обмежень або пільг) і коригувальні (застосування впливу на конкретну ситуацію). Вони спрямовані на досягнення економічних цілей, а саме: цільового кредитування, визначення норм обов'язкових резервів та ін. [14, с. 3-4].

Суть адміністративних методів, а саме вони займають основне місце в організації банківського регулювання, може бути виражена за допомогою:

- 1) установлення певного порядку дій в сфері державного управління;
- 2) заборони певних дій;
- 3) надання можливості для вибору дій, тобто жорсткий варіант дозволів, розрахований на поведінку посадових осіб, які зобов'язані вибрати один із передбачених адміністративно-правовою нормою варіантів дій у відповідних умовах;
- 4) надання можливості діяти на свій розсуд, тобто "м'який" дозвіл, який розрахований переважно на громадян.

Велике значення для забезпечення ефективності банківського регулювання має правове забезпечення. Елементами правового забезпечення банківської системи є закони України, Укази Президента України, постанови Верховної Ради, постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства фінансів, постанови Національного банку, статuti юридичних осіб, договори між суб'єктами кредитно-грошових відносин.

Одним з найважливіших зовнішніх методів забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки банків є здійснення банківського нагляду. Відповідно до Закону України "Про Національний банк України" банківський нагляд – це система контролю й активних дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами в процесі їх діяльності законодавства України й установлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи й захисту інтересів вкладників [16].

Головними завданнями, які стоять перед системою банківського нагляду, є:

- 1) гарантія стабільності банківського сектора для підвищення економічного зростання країни;
- 2) захист вкладників, які розміщують свої кошти в банках. Це завдання пов'язане з підтримкою довіри громадськості до банківської

системи, втрата якої зумовлює послаблення останньої й такі макроекономічні наслідки, як скорочення грошової пропозиції, розпад системи платежів, економічна нестабільність у державі;

- 3) підвищення конкуренції в банківському секторі. Банківські закони й положення повинні бути спрямовані на заохочення конкуренції й попередження монополії й дій, які перешкоджають конкуренції;
- 4) підвищення ефективності банківської справи й справедливий розподіл кредитів в економіці. Банківська система повинна відповідати вимогам суспільства до якості фінансових послуг, які надаються за прийнятною ціною. Кошти повинні надходити в економічні сектори, які можуть використовувати їх найбільш продуктивно й ефективно.

До системи наглядової діяльності в Україні належать кілька основних напрямків, а саме:

- 1) державний нагляд, який здійснюється Національним банком;
- 2) внутрішній банківський контроль (внутрішній аудит), що проводиться відповідною службою банківської установи;
- 3) зовнішній аудит, який проводиться незалежними недержавними аудиторськими компаніями.

Існує кілька різних моделей здійснення нагляду за банківськими установами в процесі їх діяльності. Основними моделями банківського нагляду є моделі, засновані на:

- виїзному інспектуванні банків співробітниками органів банківського нагляду. Така модель нагляду переважає в Італії, Франції, Японії й США;
- аналізі матеріалів зовнішнього аудиту банку. Така модель нагляду використовується у Великобританії й Німеччині;
- використанні матеріалів як власного виїзного інспектування, так і зовнішнього аудиту (Канада);
- встановленні жорстких вимог до публічної звітності, так званої моделі ринкової дисципліни. Ця модель нагляду в 1996 р. вперше була запроваджена в Новій Зеландії [6].

Законодавство України визначає два види банківського нагляду за банками:

- виїзне інспектування;
- безвиїзний контроль.

Завданням виїзного інспектування є оцінка адекватності капіталу, якості активів, менеджменту, рівня прибутковості й ліквідності. При проведенні виїзного інспектування інспектори вивчають внутрішньобанківську документацію, проводять зустрічі з персоналом банку для того, щоб одержати більш детальну інформацію про систему проведення операцій та управління. Вони також вивчають матеріали внутрішнього

й зовнішнього аудиту, аналізуючи отриману інформацію, оцінюють загальний стан фінансово-кредитної установи.

Однією з функцій виїзного інспектування є обговорення проблем з керівництвом банку, шляхів їх вирішення, а також оцінка ступеня усвідомлення керівництвом банку певних ризиків [6].

Для того, щоб одержати динамічну картину стану банку між виїзними перевітками, органи нагляду використовують регулярну статистичну звітність, а також покладаються на безвиїзний нагляд і моніторинг. Кожний квартал банк надає розширений звіт, в якому відображає інформацію про структуру й строки погашення активів, пасивів і капіталу, а також про джерела доходів і видатків. Звіт містить у собі інформацію про проблемні й непрацюючі активи, про позабалансові операції й умовні зобов'язання.

Завдяки розширеному звіту, а також таким регулярним звітам, як звіти про управління ризиками, банківський нагляд має доступ до великого обсягу інформації, яка дозволяє проводити безперервний аналіз і моніторинг динаміки фінансового стану банку. Моніторинг та аналіз дозволяють органам нагляду визначати, з якими проблемами може зіткнутися дана банківська установа в найближчому майбутньому. Такий нагляд дозволяє виявити загальні негативні тенденції банківської системи й вжити заходів щодо запобігання кризових ситуацій [6].

У квітні 1997 р. Базельський комітет сформулював основні принципи ефективного банківського нагляду з банківського регулювання:

1. Основною метою нагляду є зменшення ризику втрат для вкладників та інших кредиторів, а також підтримка довіри до фінансово-банківської системи.
2. Органи нагляду повинні сприяти організації ринкової дисципліни за рахунок встановлення ефективного корпоративного керівництва, а також збільшенню прозорості ринку для полегшення контролю.
3. Для ефективного виконання своїх обов'язків співробітники наглядових органів повинні мати операційну незалежність, кошти й повноваження для одержання інформації як на місці, так і дистанційно, а також повноваження для виконання прийнятих ними рішень.
4. Органи нагляду повинні знати природу банківських операцій і контролювати, наскільки це можливо, ризики, з якими зустрічаються банки у процесі діяльності.
5. Ефективний банківський нагляд вимагає оцінки рівня ризику окремих банків і відповідного розподілу ресурсів;
6. Органи нагляду повинні бути впевнені в тому, що ресурси банків, зокрема статутний капітал, кваліфіковане керівництво, ефективна

система внутрішнього контролю й бухгалтерської звітності, достатні для того, щоб банки брали на себе той чи інший ризик.

7. Необхідним є тісне співробітництво з органами нагляду інших країн, особливо при проведенні міжнародних банківських операцій [2, с. 263].

Останньою групою зовнішніх інструментів забезпечення фінансової безпеки банків згідно з базовою класифікацією є банківський контроль. Більшість економічних словників зовнішній банківський контроль визначають як контроль з боку центрального банку за діяльністю комерційних банків [17].

В.Н. Вдовін пропонує трактувати поняття “банківський контроль” як систему економічних відносин, спрямованих на забезпечення надійності, безпеки, ефективності й законності банків і операцій, які вони виконують, а також на підвищення ефективності суспільного виробництва [5].

Специфіка контролю над банками і банківською діяльністю з боку держави обумовлена низкою особливостей, які властиві банківському сектору, а також його роллю в безпеці країни:

1. Банківська система опосередковує проходження платежів практично всіх економічних суб'єктів.
2. Для банківської системи характерний високий рівень системного ризику, який поширюється не тільки безпосередньо на банківську систему, але й на всю економіку країни.
3. Банківський сектор через певні причини є одним із найбільш криміналізованих економічних сегментів.
4. Грошові потоки, що проходять через банківські канали, підлягають контролю з боку органів фінансового контролю й правоохоронних органів.

Отже, від ефективної організації зовнішнього контролю над банками залежить фінансова безпека не тільки банків і банківської системи, але й національна безпека. Усе це обумовлює існування різноманітних форм державного контролю за банківською діяльністю. Залежно від часу здійснення банківський контроль розподіляється на попередній і наступний. Попередній контроль передуює виконанню певних грошово-розрахункових операцій. Наступний контроль полягає у вивченні результатів здійснення банківських операцій [3].

У результаті можна виділити такі напрямки банківського контролю:

- контроль за веденням касових операцій на підприємствах;
- контроль при проведенні кредитних операцій;
- контроль при проведенні гарантійних операцій;
- валютний контроль, який здійснюється уповноваженими банками – агентами валютного контролю.

Контрольні питання

1. На чому базується розподіл методів та інструментів для забезпечення фінансової безпеки банків?
2. Охарактеризуйте внутрішні методи забезпечення фінансової безпеки банків.
3. Розкрийте сутність основних зовнішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків.
4. У чому полягає управління фінансами банку?
5. Розкрийте зміст та функції підсистем забезпечення процесу управління фінансами банку.
6. Назвіть основні завдання фінансового аналізу банку.
7. Охарактеризуйте зовнішні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків: банківське регулювання, банківський нагляд, банківський контроль.
8. У чому полягає сутність основних принципів ефективного банківського нагляду, які сформульовані Базельським комітетом з банківського регулювання у 1997 р.?

Тестові завдання

1. Забезпечення фінансової безпеки банків здійснюється за допомогою:
 - а) методів встановлення процентної ставки;
 - б) методів стратегічного планування;
 - в) методів фінансового менеджменту;
 - г) методів оцінки ринкової вартості застави.
2. До базових внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:
 - а) фінансове планування;
 - б) банківський нагляд;
 - в) фінансовий контроль.
 - г) банківське регулювання.
3. До базових зовнішніх методів забезпечення фінансової безпеки банків належать:
 - а) фінансове планування;
 - б) банківський нагляд;
 - в) фінансовий контроль.
 - г) банківське регулювання.
4. У системі економічного управління об'єктами фінансового менеджменту банку є:
 - а) капітал банку;

- б) залучені й позикові ресурси;
 - в) фінансові результати діяльності банку;
 - г) особи, які відповідають за прийняття рішень.
5. Забезпечення процесу управління фінансами здійснюють підсистеми:
- а) зовнішнього і внутрішнього нормативного забезпечення;
 - б) кадрового забезпечення;
 - в) інформаційного забезпечення;
 - г) правильна відповідь відсутня.
6. Фінансове планування банку базується на:
- а) матеріалах звітів Міністерства фінансів;
 - б) урахуванні граничних критеріїв, які встановлені для країн – кандидатів для вступу до ЄС;
 - в) ставках НБУ на кредити в національній валюті;
 - г) стратегічному і тактичному планах банку.
7. Функціями фінансового управління є:
- а) оперативне управління прибутковістю банку;
 - б) визначення й аналіз показників нормативів діяльності банку, які встановлені зовнішніми регулювальними органами;
 - в) оперативне управління фінансовими ризиками банку;
 - г) визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій.
8. Стратегічний фінансовий контроль – це:
- а) контроль за виконанням затверджених бюджетів;
 - б) контроль фінансової політики та її цільових показників;
 - в) контроль поточних фінансових планів;
 - г) контроль за дотриманням працівниками трудової дисципліни.
9. До основних завдань банківського регулювання належать:
- а) монополізація економіки держави;
 - б) фінансування державного боргу;
 - в) підвищення працездатності населення;
 - г) забезпечення ефективного, надійного та результативного функціонування фінансових ринків.
10. До системи наглядової діяльності в Україні належать:
- а) державний нагляд, який здійснюється Національним банком;
 - б) внутрішній банківський контроль;
 - в) зовнішній аудит;
 - г) усі відповіді правильні.

Список рекомендованої літератури

1. Адамик, Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посіб. / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
2. Банківське право: українське та європейське [Текст] : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, О. Г. Диннік, І. О. Лютий, О. В. Скороход ; за ред. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – 400 с.
3. Бернд, Рудольф. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики [Текст] / Рудольф Бернд. – Мюнхен, 1994. – 426 с.
4. Бланк, И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.
5. Вдовин, В. Н. К вопросу об экономической сущности банковского контроля и уровнях ее реализации в экономической системе [Текст] / В. Н. Вдовин // Вестник ТИСБИ. – 2000. – № 3. – С. 22–26.
6. Гриценко, Р. А. Современные модели и тенденции банковского надзора [Текст] / Р. А. Гриценко // Финансы Украины. – 2002. – № 4. – С. 48–52.
7. Ерпылева, Н. Ю. Международное банковское право [Текст] : учеб. пособ. / Н. Ю. Ерпылева. – М. : Форум – ИНФРА-М, 1998. – 264 с.
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 28. 08. 2001 № 368. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Ключко, Л. А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності [Текст] / Л. А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55-56.
10. Контроллинг как инструмент управления предприятием [Текст] / Е. А. Ананькина, С. В. Данилочкин, Н. Г. Данилочкина и др. : под общ. ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
11. Криклій, О. А. Управління прибутком банку [Текст] : моногр. / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 136 с.
12. Литвин, Н. Правові аспекти регулювання валютних операцій комерційних банків України [Текст] / Н. Литвин // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 11. – С. 18–21.
13. Ляско, А. Доверие и транзакционные издержки [Текст] / А. Ляско // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 42–58.
14. Орлюк, О. П. Банківська система України. Правові засади організації [Текст] / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 376 с.

15. Про Державний департамент з питань банкрутства [Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2006 № 533 // Урядовий кур'єр. – № 90. – С. 6–8.
16. Про Національний банк України [Текст] : Закон України від 20.05.1999 № 679–XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – С. 570–592.
17. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. М. Лозовский, Б. А. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 496 с.
18. Сало, І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 314 с.
19. Терещенко, О. О. Контролінг у системі антикризового управління підприємством [Текст] / О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 56–64.

Тема 3. СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 3.1. Сутність та основні складові системи фінансової безпеки банків.
- 3.2. Принципи забезпечення фінансової безпеки банків.
- 3.3. Механізм дії та основні етапи забезпечення фінансової безпеки банків.

3.1. СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Значна кількість проблем у сфері забезпечення фінансової безпеки банків призводить до зниження ефективності їх діяльності. Основними проблемами є такі: банки недостатню увагу приділяють контролю над ризиками; уповільнена реакція на кризові ситуації; нездатність здійснювати ефективне фінансове управління.

Система фінансової безпеки банку – це сукупність фінансових важелів і методів діагностики, а також нейтралізації кризових явищ для забезпечення стабільної і ефективної діяльності банківської установи. Вона повинна вирішувати такі завдання:

- 1) здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового стану;
- 2) визначення масштабів кризового стану;
- 3) дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий стан банку;
- 4) розробка і реалізація заходів щодо запобігання криз;
- 5) контроль за виконанням заходів щодо забезпечення фінансової безпеки банку й оцінка отриманих результатів;
- 6) забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку як в короткостроковому, так і довгостроковому періодах [5].

Втрата контролю над станом зовнішнього і внутрішнього середовищ обумовлює розвиток кризових ситуацій у банку. Головною проблемою є те, що про необхідність забезпечення фінансової безпеки згадують тільки тоді, коли вже неможливо уникнути кризи. Тому необхідно інтегрувати систему фінансової безпеки безпосередньо в систему управління банком, що дасть можливість не тільки вживати заходи щодо нейтралізації кризових явищ у діяльності банку, але й здійснювати поточний моніторинг кризового середовища з метою більш швидкого реагування на загрози, що виникають. Це також дозволить впливати на ефективність діяльності банку шляхом оптимізації фінансового управління [6].

Можна виділити такі компоненти системи фінансової безпеки банку:

1. Мета – забезпечення стабільної, безкризової та ефективної діяльності банку.

2. Функції:

- визначення потенційних проблем, до складу яких входять такі параметри, як ідентифікація проблеми, оцінка її масштабів, визначення факторів, що призвели до виникнення проблеми і можуть погіршити ситуацію;
- усунення проблем – вибір необхідних важелів впливу на проблему, а також визначення методів її усунення;
- контроль результативності – аналіз ефективності здійснених заходів і повторна перевірка наявності даної проблеми;
- забезпечення ефективного фінансового управління шляхом використання відповідного фінансового інструментарію та специфічних методів фінансового управління.

Ключові підсистеми системи забезпечення фінансової безпеки банку відображені в загальній структурі системи фінансової безпеки банку, яка зображена на рис. 3.1 [7].

Рис. 3.1. Система фінансової безпеки банку

3.2. ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Система забезпечення фінансової безпеки банку базується на таких принципах:

- 1) *мінливості*. Будь-який банк у результаті допущених помилок у фінансовій і управлінській сферах може стати жертвою кризи. Цей принцип пояснює необхідність здійснення діагностичних, а також превентивних заходів щодо забезпечення стабільної й ефективної діяльності банку;
- 2) *об'єктивності*. Аналітик, який оцінює вірогідність зниження рівня фінансової безпеки, а також виникнення кризової ситуації, повинен робити це на основі певної методики аналізу, а не своїх суб'єктивних міркувань;
- 3) *обачності*. Принцип передбачає, що формування думок відбувається в умовах невизначеності, тому слід уникати збільшення або зменшення вірогідності настання кризи або порушення фінансової рівноваги;
- 4) *безперервності й оперативності*. Процес забезпечення фінансової безпеки банку повинен здійснюватися на постійній основі, що дозволяє своєчасно відреагувати на появу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;
- 5) *конфіденційності*. Результати діагностики вірогідності настання криз і зниження фінансової стійкості повинні бути комерційною таємницею банку, оскільки розголошення даних може викликати негативну реакцію клієнтів, партнерів, контрагентів та інвесторів;
- 6) *комплексності та системності*. Оскільки фактори, які спричиняють зниження рівня фінансової безпеки банку, обумовлені різними причинами, необхідно оцінювати фінансову ситуацію як взаємодію комплексу змінних усередині організації, відстежуючи при цьому вплив зовнішнього середовища і зміни його стану;
- 7) *явності в інтерпретації результатів*. Результати аналізу та рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки банку повинні бути чіткими та зрозумілими, щоб уникнути неправильного їх розуміння, і, як наслідок, помилкових дій з боку керівництва;
- 8) *альтернативності варіантів розвитку*. В умовах нестабільності зовнішнього середовища розвиток подій практично завжди має альтернативний імовірнісний характер. Існує безліч можливих результатів ухваленого рішення з різною вірогідністю їх настання. Тому, ухвалюючи рішення про вибір можливого варіанта усунення кризової ситуації, слід враховувати можливість багатоваріантного розвитку подій. Який з варіантів отримає розвиток заздалегідь невідомо. Отже, необхідно розробити декілька варіантів антикризових

заходів і мати в запасі відповідні ринкові стратегії, як мінімум оптимістичну, найбільш вірогідну та песимістичну;

- 9) *дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами, або принцип виправданого ризику*. Багатоваріантність розвитку подій пов'язана з ризиком, який зумовлений тим, що неможливо передбачити як всі варіанти розвитку подій, так і вірогідність їх виникнення (фактор невизначеності). Отже, існує вірогідність ухвалення неправильного рішення. При цьому орієнтація на інноваційний розвиток, на агресивну ринкову стратегію пов'язана з підвищеним ризиком. Однак виграш у разі успіху може бути значним, що компенсує високу ризикованість. У ринковій економіці спостерігається прямо пропорційна залежність між результатом і рівнем ризику. Іншими словами, з ряду можливих альтернативних варіантів результат з великим очікуваним доходом є найбільш ризикованим. Водночас необхідно зазначити, що ця залежність у загальному випадку має нелінійний характер і не завжди однозначна.

3.3. МЕХАНІЗМ ДІЇ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Схема дії системи фінансової безпеки банку наведена на рис. 3.2. Її основою є діагностика фінансового стану банку та його ризиків, застосування необхідних превентивних і антикризових заходів, а також здійснення контролю на всіх етапах роботи системи й оцінка її ефективності.

Першим етапом функціонування системи фінансової безпеки є фінансова діагностика банку в частині оцінки рівня його фінансової безпеки. На практиці оцінка здійснюється шляхом розрахунку ряду фінансових показників, виявлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх ризиків банку, а також проблемних аспектів у його діяльності. Крім того, необхідно проводити й експертні (якісні) оцінки діяльності банку, оскільки розрахунок лише кількісних показників не дозволяє зробити обґрунтований висновок про рівень фінансової безпеки.

У результаті діагностики банківський аналітик може отримати обґрунтовані висновки про поточний рівень фінансової безпеки та основні загрози діяльності банку, розробити оптимальну модель поведінки банку в даній ситуації. У разі позитивної оцінки заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банку можуть бути обмежені посиленням контролю над проблемними аспектами в роботі банку. Якщо був отриманий висновок про недостатність рівня фінансової безпеки, аналітику слід оцінити масштаби кризових явищ у банку і на основі результатів діагностики сформулювати перелік заходів щодо

недопущення кризи в діяльності банку. Цей перелік повинен включати набір фінансових важелів, використання яких є найбільш оптимальним в ситуації, що склалася. Такі важелі є основою для формування фінансових методів, які допоможуть ліквідувати кризові ситуації, а також забезпечать збільшення рівня фінансової безпеки банку, що може проявлятися як збільшенням його фінансової захищеності, так і зростанням ефективності діяльності.

Рис. 3.2. Схема дії системи фінансової безпеки банку

Після проведення низки превентивних або антикризових заходів необхідно оцінити їх ефективність. Критерієм у даному випадку буде збільшення рівня фінансової безпеки. Практично це здійснюється шляхом проведення повторної діагностики. Аналітик при цьому оцінює не тільки фактичний рівень фінансової безпеки банку, але й зміни рівнів ризиків [5].

Якщо рівень фінансової безпеки підвищується до прийняттого, то банк продовжує роботу у звичайному режимі. В іншому випадку

розробляються нові заходи щодо збільшення фінансової безпеки. Цей цикл може повторюватися кілька разів, доки не буде досягнутий належний рівень фінансової безпеки банку.

Система дозволяє виявляти і боротися з реальними причинами криз, а не їх наслідками. Водночас існування фіктивних і навмисних кризових ситуацій практично неможливо спрогнозувати. Дані ситуації не є нормальними з погляду функціонування банку. Вони генеруються самим банком, що суперечить логіці функціонування системи, оскільки вважається, що банки прагнуть уникати кризових явищ з метою забезпечення стабільності та ефективності своєї діяльності. Крім того, у разі навмисних дій з метою створення кризової ситуації система фінансової безпеки зіткнеться з рядом перешкод для її нормального функціонування, а саме: фальсифікацією даних фінансової звітності, результатів аналізу з боку осіб, які зацікавлені у створенні кризи; ігноруванням сигналів від окремих підсистем системи фінансової безпеки; маніпулюванням даними та ін.

Саме тому система працюватиме з реальними кризовими ситуаціями, зокрема тими, що були зумовлені об'єктивними внутрішніми або зовнішніми факторами за відсутності злого наміру з боку банку.

Враховуючи все вищевикладене, можна сформулювати таке визначення системи фінансової безпеки банку: сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру, які повинні оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень і нівелювати вплив ризиків внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Отже, систему фінансової безпеки необхідно інтегрувати в систему управління банком, що дозволить здійснювати постійний контроль за ризиковим середовищем банку і ухвалювати своєчасні та обґрунтовані рішення. Дія системи повинна ґрунтуватися на принципах мінливості, обачності, об'єктивності, безперервності і оперативності, конфіденційності, комплексності і системності, явності в інтерпретації результатів, що дозволить забезпечити стабільну, безкризову та ефективну діяльність банку.

Контрольні питання

1. Визначте поняття та назвіть основні завдання системи забезпечення фінансової безпеки банку.
2. Визначте мету та функції системи забезпечення фінансової безпеки банку.
3. Яке місце займають ключові підсистеми, що входять до складу системи забезпечення фінансової безпеки банку?

4. На яких принципах базується система забезпечення фінансової безпеки банку?
5. Що є основою системи забезпечення фінансової безпеки банку?
6. Як здійснюється оцінка рівня фінансової безпеки банку?
7. З якою метою проводиться повторна діагностика?
8. Дайте визначення системи фінансової безпеки банку.

Тестові завдання

1. Які з перелічених завдань є завданнями системи фінансової безпеки банку:
 - а) забезпечення росту попиту на внутрішньому ринку;
 - б) здійснення моніторингу фінансового стану банку для раннього виявлення ознак його кризового розвитку;
 - в) дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток банку;
 - г) збільшення обсягів експорту продукції вітчизняних виробників.
2. Функція визначення потенційних проблем банку включає:
 - а) повторну перевірку наявності даної проблеми;
 - б) вибір необхідних важелів впливу на проблему;
 - в) ідентифікацію проблеми;
 - г) оцінку масштабів та визначення факторів, які призвели до виникнення проблеми.
3. Основними завданнями підсистеми фінансової діагностики є проведення:
 - а) експрес-аналізу;
 - б) комплексного аналізу;
 - в) фундаментального аналізу;
 - г) встановлення бюджетного дефіциту країни на рівні 5-7 % від ВВП.
4. Який з перелічених принципів забезпечення фінансової безпеки банку передбачає необхідність здійснення діагностичних та превентивних заходів щодо забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку:
 - а) принцип мінливості;
 - б) принцип об'єктивності;
 - в) принцип конфіденційності;
 - г) принцип явності в інтерпретації результатів.
5. При ухваленні рішення про вибір можливого варіанта усунення кризової ситуації керуються принципом:
 - а) безперервності та оперативності;

- б) комплексності та системності;
 - в) альтернативності варіантів розвитку;
 - г) дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами.
6. Для здійснення оцінки рівня фінансової безпеки банку проводять:
- а) оцінку внутрішніх і зовнішніх ризиків банку;
 - б) аналіз співвідношення прямих та непрямих податків;
 - в) визначення факторів зростання реальних доходів населення;
 - г) маркетингові дослідження.
7. За результатами проведення діагностики рівня фінансової безпеки при отриманні висновку про її недостатність банківському аналітику необхідно:
- а) сформулювати на основі результатів діагностики перелік заходів щодо недопущення кризи в діяльності банку;
 - б) внести пропозиції керівництву про скорочення штату працівників;
 - в) активізувати роботу із залучення та запозичення коштів;
 - г) відмовитися від проведення валютних операцій.
8. Повторна діагностика рівня фінансової безпеки банку проводиться з метою:
- а) мінімізації кредитних ризиків;
 - б) здійснення моніторингу погашення проблемних позик;
 - в) оцінки фактичного рівня фінансової безпеки банку;
 - г) визначення зміни рівнів ризиків.
9. Розробка заходів щодо збільшення фінансової безпеки за результатами проведеної діагностики здійснюється:
- а) на початку року;
 - б) у кінці року;
 - в) до досягнення належного рівня фінансової безпеки банку;
 - г) кожного кварталу поточного року.
10. Система фінансової безпеки банку – це:
- а) сукупність взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру;
 - б) цілісність бюджетної системи як фінансової основи держави;
 - в) покращення соціально-економічного стану в державі;
 - г) розробка та впровадження нових конкурентоспроможних банківських продуктів.

Список рекомендованої літератури

1. Абросимов, И. Д. Менеджмент как система управления хозяйственной деятельностью [Текст] / И. Д. Абросимов, В. П. Медведев. – М. : Знание, 1992. – 372 с.
2. Андрущак, Є. М. Діагностика банкрутства українських підприємств [Текст] / Є. М. Андрущак // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 118–125.
3. Бернд, Рудольф. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики [Текст] / Рудольф Бернд. – Мюнхен, 1994. – 426 с.
4. Болгар, Т. М. Менеджмент ризиків і ресурсів як складова забезпечення фінансової безпеки банківських установ [Текст] / Т. М. Болгар // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 27. / Львівська комерційна академія. – Львів, 2007. – С. 37–41.
5. Болгар, Т. Н. Мониторинг уровня финансовой безопасности банков – необходимое условие экономической безопасности страны [Текст] / Т. М. Болгар // Академічний огляд. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – № 1. – С. 68–72.
6. Крамаренко, Г. О. Фінансовий менеджмент [Текст] / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.
7. Пластун, О. Л. Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2007. – № 1. – С. 100–107.

Тема 4. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В КОМПЛЕКСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

4.1. Мета, завдання, структура та особливості проведення діагностики фінансової безпеки в комплексі забезпечення фінансової безпеки банків

4.2. Методи проведення діагностики фінансової безпеки банків

4.1. МЕТА, ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В КОМПЛЕКСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Однією з основних складових системи забезпечення фінансової безпеки банку є підсистема діагностики фінансової безпеки. Саме від її ефективності залежатиме результативність системи. Ця підсистема повинна виконувати такі функції: прогнозування кризи; оцінка вірогідності появи кризи в перспективі; визначення масштабів кризи, а також причин, що її викликали. Підсистема повинна також оцінювати ефективність діяльності банку в цілому та визначати можливі зони не-ефективної роботи.

Діагностика – це певний набір методичних розробок, які дозволяють на ранніх стадіях виявити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для фінансової безпеки банку та фактори, що їх спричинили.

Основна мета даної підсистеми – своєчасно надавати інформацію про можливі проблеми в роботі банку, а також оцінювати рівень його фінансової безпеки.

Завдання, які стоять перед підсистемою діагностики фінансової безпеки:

- 1) аналіз внутрішнього і зовнішнього середовищ банку;
- 2) визначення кризового середовища банку та критичних ризиків;
- 3) оцінка ризиків і можливого настання кризи;
- 4) виявлення проблемних місць у роботі банку на основі даних проведеного аналізу;
- 5) оцінка ефективності діяльності банку;
- 6) формування загальних висновків про рівень фінансової безпеки банку.

Діагностика фінансової безпеки банку об'єднує методи кількісного і якісного аналізу, що надає можливість аналітику отримати повну

картину фінансового становища банку й оцінити реальний ступінь загрози його фінансовій безпеці. Використання діагностичного інструментарію дозволяє банку не тільки попереджати виникнення кризових ситуацій на початковій стадії, але і визначати їх причини, що створює необхідні передумови для правильного вибору важелів і методів з нейтралізації потенційних криз.

Підсистема діагностики фінансової безпеки наведена на рис. 4.1.

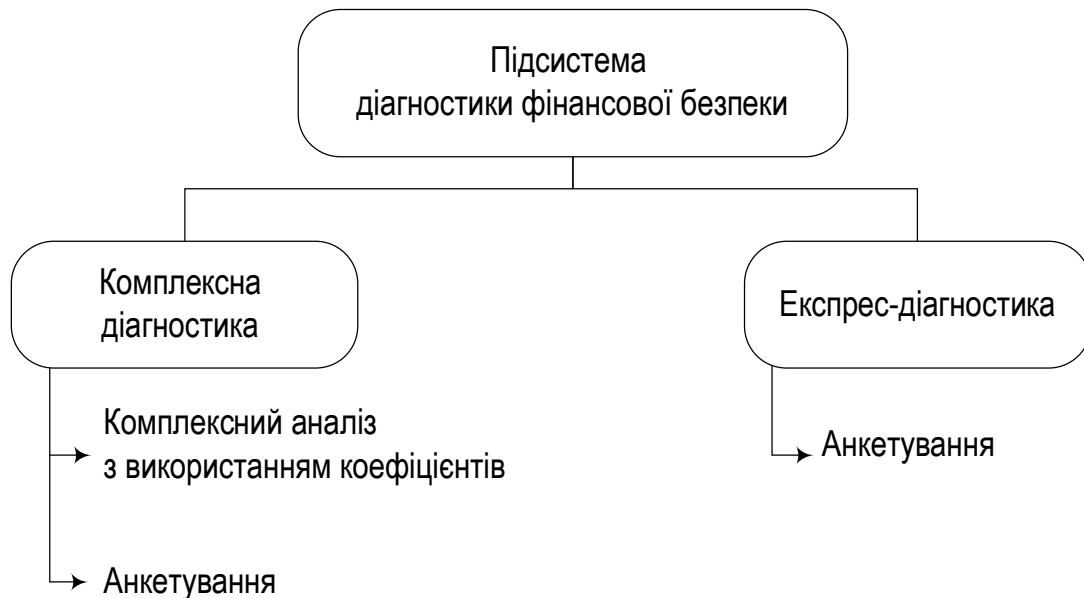

Рис. 4.1. Підсистема діагностики фінансової безпеки

Експрес-діагностику необхідно проводити щомісячно, комплексну – щокварталу. Це дозволить, з одного боку, здійснювати поточний контроль за рівнем фінансової безпеки, а з іншого – оптимізувати розподіл зусиль при здійсненні діагностичних заходів.

Діагностика банку проводиться за двома основними об'єктами аналізу:

- 1) результатами діяльності банку за певний період і станом на даний момент часу;
- 2) основними бізнес-процесами банку.

Не можна обмежувати інструментарій діагностики тільки розрахунком фінансових показників. Вони повинні використовуватися на кінцевій стадії діагностики. Оскільки діагностика слугує цілям управління, аналізувати слід не тільки бізнес-процеси, які забезпечують фінансову функцію банку, але й всі основні бізнес-процеси, пов'язані з діяльністю банку [6].

4.2. МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

В економічній літературі виділяють дві групи методів проведення діагностики – якісні й кількісні.

Якісні методи базуються на використанні експертних оцінок при визначенні певних параметрів. Кількісні методи передбачають розрахунок конкретних показників із подальшою оцінкою і тлумаченням отриманих значень.

Для здійснення експрес-діагностики доцільно використовувати тільки кількісні методи, оскільки вони дозволяють швидко й об'єктивно оцінити поточний стан банку. При проведенні комплексної діагностики необхідно використовувати кількісні та якісні методи.

Якісну оцінку рівня фінансової безпеки банку можна здійснювати шляхом заповнення анкети. Анкету повинен заповнювати експерт з діяльності конкретного банку. Це може бути представник вищого керівництва або начальник аналітичного відділу банку.

Анкета заповнюється таким чином: по черзі розглядається кожний з наведених критеріїв і виставляється оцінка 0 або 1 залежно від варіанта відповіді на поставлене питання згідно з розподілом балів, поданих у табл. 4.1.

Залежно від кількості набраних балів пропонується такий перелік станів фінансової безпеки банку:

- 1) 25-30 – високий рівень фінансової безпеки банку;
- 2) 20-25 – достатній рівень фінансової безпеки банку;
- 3) 15-20 – низький рівень фінансової безпеки банку;
- 4) менше 15 – критичний рівень фінансової безпеки.

Якщо загальна оцінка нижча від критичного рівня, необхідно провести комплексний аналіз, який дозволить виявити проблемні місця в діяльності банку.

Повноцінний аналіз штатного режиму проводиться у рамках комплексної (щоквартальної) діагностики. У разі негативних результатів експрес-діагностики необхідно здійснювати наступний рівень діагностики (комплексний) поза чергою.

Комплексна діагностика проводиться щокварталу і складається з таких типів аналізу:

- 1) якісний аналіз діяльності банку;
- 2) комплексний аналіз із застосуванням коефіцієнтів.

Для оцінки рівня фінансової безпеки за кількісними методами використовується скорингова методика. Основою формування даної методики є розрахунок кількості балів, який формується за оцінками фінансових коефіцієнтів і показників.

Детально модель оцінки рівня фінансової безпеки банку наведена в темі 8.

Таблиця 4.1

Анкета для оцінки рівня фінансової безпеки банку*

№ пор.	Критерій	Кількість балів за відповідь	
		ТАК	НІ
1	Досвід роботи керівництва банку (голова і члени правління) більше 5 років	1	0
2	Втрата ключових співробітників	0	1
3	У банку є відділ оцінки ризиків	1	0
4	Використання в роботі банку апробованих методик оцінки ризиків	1	0
5	Диверсифікована структура активів і пасивів банку	1	0
6	Значний рівень залежності від акціонерів та інсайдерів	0	1
7	Прозорість роботи банку для клієнтів і контрагентів	1	0
8	Наявність доступу до дешевих ресурсів	1	0
9	Банк належить іноземній материнській компанії	1	0
10	Наявність довгострокової стратегії розвитку (від 3 років і більше)	1	0
11	Втрата основних клієнтів	0	1
12	Погіршення фінансового стану банку	0	1
13	Проведення високоризикових операцій	0	1
14	Ризик зміни умов діяльності, наприклад, зміна правового поля	0	1
15	Негативний вплив зовнішнього середовища	0	1
16	Наявність макроекономічних криз у країні	0	1
17	Збалансованість активів і пасивів за термінами	1	0
18	Збалансованість активів і пасивів за суб'єктами	1	0
19	Збільшення обсягів простроченої заборгованості	0	1
20	Високий рівень проблемних кредитів	0	1
21	Зростання неповернення кредитів	0	1
22	Збільшення частки високоризикових активів	0	1
23	Розголошення конфіденційної інформації про банк	0	1
24	Низький рівень кваліфікації персоналу	0	1
25	Низька рентабельність діяльності (нижча, ніж середня по банківському сектору і (або) по групі, до якої належить банк)	0	1
26	Втрата довіри з боку вкладників (відтік депозитів з банку)	0	1
27	Регулярні випадки збоїв і нестабільної роботи інформаційної системи банку	0	1
28	Наявність у банку плану антикризових заходів	1	0
29	Висока залежність діяльності банку від політичної ситуації в країні	0	1
30	Погіршення ділової репутації банку	0	1
	МАКСИМУМ БАЛІВ	30	

* Для показників, що містять аналіз тимчасового інтервалу, останній приймається за 12 місяців.

Контрольні питання

1. У чому полягають основні функції підсистеми діагностики фінансової безпеки банку?
2. Сформулюйте основну мету підсистеми діагностики фінансової безпеки банку.
3. Які методи використовуються при проведенні експрес-діагностики?
4. У чому полягає особливість проведення комплексної діагностики фінансової безпеки банку?
5. Як проводиться заповнення анкети для оцінки рівня фінансової безпеки банку?
6. Наведіть перелік станів фінансової безпеки банку та охарактеризуйте їх.
7. Опишіть порядок проведення комплексної діагностики фінансової безпеки банку.
8. Визначте сутність скорингової методики для оцінки рівня фінансової безпеки банку.

Тестові завдання

1. Підсистема діагностики фінансової безпеки банку – це:
 - а) економічні відносини, що виникають з приводу надання кредиту під заставу нерухомого майна;
 - б) обмін одного товару на інший без допомоги грошей;
 - в) теорія, згідно з якою інфляція пов'язана з розширенням грошової маси в обігу;
 - г) складова системи забезпечення фінансової безпеки банку.
2. Завданням підсистеми діагностики фінансової безпеки банку є:
 - а) аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища банку;
 - б) оцінка ризиків і можливості настання кризи;
 - в) формування загальних висновків про рівень фінансової безпеки банку;
 - г) правильна відповідь відсутня.
3. Діагностика фінансової безпеки банку дає можливість:
 - а) впливати на внутрішній і зовнішній борг держави;
 - б) стримувати інфляційні процеси;
 - в) знижувати відсоткові ставки за кредитними операціями банку;
 - г) оцінити реальний ступінь загрози фінансовій безпеці банку.
4. Підсистема діагностики фінансової безпеки банку передбачає проведення:
 - а) комплексної діагностики;
 - б) експрес-діагностики;

- в) позапланового контролю;
 - г) ревізії.
5. При здійсненні експрес-діагностики використовуються:
- а) кількісні та якісні методи;
 - б) якісні методи;
 - в) кількісні методи;
 - г) усі відповіді правильні.
6. Якісна оцінка рівня фінансової безпеки банку здійснюється:
- а) шляхом аналізу анкети;
 - б) економіко-математичними методами;
 - в) проведенням факторного аналізу;
 - г) шляхом обміну старих грошових знаків на нові.
7. Комплексна діагностика фінансової безпеки банку проводиться:
- а) один раз на три роки;
 - б) один раз на рік;
 - в) щокварталу;
 - г) щоденно.
8. Позачергова комплексна діагностика проводиться у разі:
- а) негативних результатів експрес-діагностики;
 - б) при оцінці заставного майна позичальника;
 - в) прийняття рішення про відкриття кредитної лінії;
 - г) при нарахуванні відсотків за строковими внесками фізичних осіб.
9. При проведенні комплексної діагностики застосовується:
- а) якісний аналіз діяльності банку;
 - б) комплексний аналіз з використанням коефіцієнтів;
 - в) аналіз проведення валютних операцій;
 - г) аналіз кредитного портфеля банку.
10. Основою скорингової методики оцінки рівня фінансової безпеки є:
- а) виконання обов'язкових економічних нормативів;
 - б) розрахунок кількості балів, який формується за оцінками фінансових коефіцієнтів і показників;
 - в) якість проведення кредитоспроможності позичальника;
 - г) процентна ставка, при якій попит і пропозиція на грошовому ринку досягають рівноваги.

Список рекомендованої літератури

1. Пластун, О. Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1 (22). – С. 40–44.
2. Пластун, О. Л. Аналіз кількісних методик прогнозування банкрутства підприємства та обґрунтування необхідності розробки сучасних вітчизняних аналогів [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 2 (19). – С. 101–107.
3. Собственность и хозяйственный механизм в условиях обновления экономики [Текст] / под ред. В. С. Мочерного. – Львов : Свит, 1993. – 176 с.
4. Сытник, Л. С. Организационно-экономический механизм антикризисного управления предприятием [Текст] / Л. С. Сытник. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2000. – 504 с.
5. Трененков, Е. М. Диагностика в антикризисном управлении [Текст] / Е. М. Трененков, С. А. Дведенидова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – С. 3–26.
6. Финансовая диагностика предприятия и поддержка управленческих решений [Текст] / под ред. В. П. Савчука. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2004. – 174 с.

Тема 5. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ МЕТОДІВ І ВАЖЕЛІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 5.1. Використання фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банків
- 5.2. Методи усунення типових загроз фінансовій безпеці банків

5.1. ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ МЕТОДІВ І ВАЖЕЛІВ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Фінансовими методами вважаються різні способи впливу фінансових відносин на господарський процес. До них належать: фінансове планування, фінансове прогнозування, фінансовий аналіз, інвестування, оподаткування, матеріальне стимулювання і відповідальність, страхування, заставні операції, трансфертні операції, трастові операції, оренда, лізинг, факторинг, відносини з акціонерами, іншими господарськими суб'єктами, органами державного управління. Дія методів проявляється формуванням та використанням грошових фондів.

Фінансові важелі є інструментами дії фінансового методу. Це можуть бути прибуток, дохід, амортизаційні відрахування, фінансові санкції, ціна, орендна плата, дивіденди, процентні ставки, дисконт, цільові фонди, пайові внески, інвестиції, котирування валютних курсів, форми розрахунків, види кредитів, франшиза та ін.

Управління фінансами банку як система економічного управління містить:

- 1) керовану систему (об'єкт управління – капітал, позикові і залучені кошти, активи, фінансовий інструментарій, ліквідність, банківські операції, фінансові результати);
- 2) управляючу систему (суб'єкт управління – керівництво банку);
- 3) функціональну підсистему (інструменти управління – планування, регулювання, аналіз, контроль);
- 4) підсистему забезпечення (блок забезпечення процесу управління фінансами: нормативне, інформаційне, технологічне і кадрове забезпечення).

Отже, фінансові методи – це елементи фінансового менеджменту банку (планування, регулювання, аналіз, контроль), які впливають на господарський процес.

До основних важелів, за допомогою яких банк може здійснювати управління фінансовою безпекою, можна віднести: капітал, залучені і позикові ресурси, валютну позицію, активи, ліквідність і платоспроможність, банківські продукти і операції, фінансові результати (прибуток, доходи), заробітну плату, податки та ін.

Система фінансової безпеки містить підсистему фінансових методів і важелів. Вона формує ядро системи фінансової безпеки банку.

Завданнями підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки є:

- 1) вибір оптимальних антикризових стратегій та інструментарію;
- 2) нейтралізація кризових явищ;
- 3) усунення причин і наслідків кризи;
- 4) забезпечення ефективної діяльності банку.

Комбінація фінансових методів і важелів складає підсистему фінансових методів і важелів забезпечення фінансової безпеки. Схематично дана підсистема подана на рис. 5.1.

Рис. 5.1. Підсистема фінансових методів і важелів управління фінансовою безпекою

5.2. МЕТОДИ УСУНЕННЯ ТИПОВИХ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКІВ

Перелік типових загроз у банківській системі України, а також методів їх усунення наведений в табл. 5.1.

Необхідно підкреслити, що управління капіталом є одним з основних фінансових методів забезпечення фінансової безпеки банку, а також усунення і подолання банківських криз. За інших рівних умов чим вищий рівень капіталізації банку, тим вища його здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансовій безпеці. Одним з важелів, що дозволяє підвищити рівень фінансової безпеки в кризових ситуаціях, є збільшення статутного капіталу банку.

Таблиця 5.1

Типові загрози для фінансової безпеки банків

Проблема	Засіб усунення (теорія)	Практика вітчизняних банків
1. КРЕДИТУВАННЯ		
1.1. Зростання проблемної заборгованості в цілому. 1.2. Зростання проблемної заборгованості за окремими групами позичальників	<ul style="list-style-type: none"> - перегляд кредитної політики; - формування резервів під кредитні операції; - диверсифікація кредитного портфеля; - врахування в методиках оцінки кредитоспроможності галузевих особливостей позичальників; - участь у роботі кредитних бюро (кредитування фізичних осіб); - політика обмеженого зростання; - контроль за позичальниками та їх фінансовим станом 	<ul style="list-style-type: none"> - резерви формуються в повних обсягах; - орієнтація переважно на швидке нарощування кредитних портфелів; - надмірно ліберальні процедури кредитування фізичних осіб; - розвиток кредитних бюро знаходиться на початковій стадії; - слабкий, часто формальний контроль використання кредитних коштів і стану заставного майна
2. ОПЕРАЦІЇ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ		
2.1. Падіння ринкового курсу цінних паперів, що знаходяться у власності банку	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення лімітів на операції з цінними паперами; - диверсифікація торговельного та інвестиційного портфелів; - консервативна політика у сфері операцій з цінними паперами; - створення резервів; - проведення операцій тільки з висококласними паперами 	<ul style="list-style-type: none"> - обмежена активність банків на ринку цінних паперів, що пов'язана із загальною розвиненістю фондового ринку України; - нормативи, які встановлені НБУ, дотримуються

Проблема	Засіб усунення (теорія)	Практика вітчизняних банків
3. ЗЛОЧИННІ ДІЇ		
3.1. Протиправні дії з боку третіх осіб (напади на касу, відділення, злам інформаційних систем)	<ul style="list-style-type: none"> - фізична охорона приміщень і вантажів, що інкасуються; - використання спеціальних приміщень; - побудова захищених комп'ютерних мереж 	<ul style="list-style-type: none"> - рекомендації отримуються в повному обсязі
3.2. Злочинні дії співробітників	<ul style="list-style-type: none"> - фінансовий контроль; - справедлива оплата праці; - ефективна робота служби внутрішньої безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> - середня заробітна плата в банківському секторі є однією з найвищих в галузях економіки; - у кожному банку є служби безпеки і внутрішнього аудиту
4. ЛІКВІДНІСТЬ		
4.1. Нездатність банку виконувати свої поточні зобов'язання	<ul style="list-style-type: none"> - прогнозування; - достатній обсяг високоліквідних активів; - збалансованість активів і пасивів; - формування вторинних резервів за рахунок низькодохідних, але високонадійних інструментів; - використання керованих пасивів 	<ul style="list-style-type: none"> - банки дотримуються нормативів ліквідності; - здійснюється прогнозування обсягів вимог клієнтів; - використання вторинних резервів проблематичне; - ринок керованих пасивів в основному представлений міжбанківськими позиками
5. ЕФЕКТИВНІСТЬ		
5.1. Низька рентабельність банків 3 і 4 груп	<ul style="list-style-type: none"> - перегляд кредитної політики; - розширення масштабів діяльності (відкриття філій і відділень); - пошук і заняття власної ринкової ніші; - залучення нових клієнтів; - підвищення якості менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> - у малих банках (4 група) відсутня диверсифікація операцій. Вони зорієнтовані на обслуговування одного або кількох крупних клієнтів; - низька якість управління; - значна залежність від крупних акціонерів
6. МЕНЕДЖМЕНТ		
6.1. Низька якість менеджменту. 6.2. Низький рівень банківського сервісу	<ul style="list-style-type: none"> - регламентація органом нагляду вимог до керівництва банків; - прийом на роботу висококваліфікованих співробітників; - реінжиніринг бізнес-процесів; - перегляд організаційної структури; - розробка та чітке виконання внутрішніх положень, що регламентують роботу підрозділів 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит висококваліфікованих кадрів; - банки працюють в умовах низької конкуренції; - орієнтація на досягнення кількісних показників зростання; - низька корпоративна культура

Проблема	Засіб усунення (теорія)	Практика вітчизняних банків
7. ВАЛЮТНІ РИЗИКИ		
7.1. Можливість непрогнозованої зміни валютного курсу, що обумовлена політичною нестабільністю.	- управління валютною позицією, включаючи: встановлення лімітів на обсяг балансових і позабалансових операцій; - обмеження спекулятивних операцій з валютними коштами;	- відсутні інструменти для хеджування ризиків; - валютні ризики обмежуються нормативами НБУ, які вітчизняними банками виконуються повною мірою
7.2. Значні запозичення на міжнародних фінансових ринках.	- вирівнювання структури активів і пасивів в іноземній валюті;	
7.3. Світові фінансові кризи	- зміна термінів валютних платежів; - хеджування та ін.	
8. МІЖБАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ		
8.1. Ризик зміни вартості кредиту.	- підтримка необхідного іміджу банку на ринку (точне і повне виконання всіх міжбанківських угод);	- ринок міжбанківських кредитів найчастіше використовується для покриття потреби в ліквідних коштах;
8.2. Наявність залежності між умовами кредитування і репутацією банку.	- аналіз і врахування кон'юнктури ринку з метою вибору оптимального моменту для залучення міжбанківських кредитів;	- кошти надаються переважно на короткостроковій основі;
8.3. Висока волатильність ринку	- використання математичних моделей для порівняння динаміки витрат на обслуговування кредитів і доходів від розміщення отриманих коштів	- теоретичні рекомендації дотримуються

Перейдемо безпосередньо до аналізу табл. 5.1. У частині управління кредитним портфелем можна виділити три основні рекомендації для вітчизняних банків.

1. *Застосування політики обмеженого зростання.* Дуже швидкий розвиток банку створює серйозні передумови для порушення його стабільної роботи. Неможливо зберігати високу якість кредитних портфелів при існуючих “вибухових” темпах зростання вітчизняної банківської системи.

2. *Участь у роботі кредитних бюро.* Банки все частіше стикаються з тим, що позичальники вводять їх в оману, надаючи недостовірну

інформацію, зокрема про наявність або відсутність кредитів в інших банках. Кредитні бюро у свою чергу дозволяють ефективно виявляти ненадійних позичальників.

3. *Постійне вдосконалення кредитних методик.* Необхідно відстежувати проблемні кредити та виявляти загальні причини їх виникнення. У разі виявлення таких кредитів методики кредитування модифікуються.

Ще однією загрозою для фінансової безпеки банків є падіння ринкових курсів цінних паперів, що знаходяться в портфелі банку. До основних способів боротьби з таким видом ризиків можна віднести такі:

1. *Лімітація обсягів операцій з цінними паперами* (абсолютна сума або відсоток від активів). Визначаючи даний ліміт, банк обмежує свої можливі втрати.

2. *Диверсифікація вкладень у цінні папери.* Не можна допускати концентрації в торговому та інвестиційному портфелях банку цінних паперів, випущених одним суб'єктом підприємницької діяльності, або паперів, емітованих підприємствами однієї галузі. Так створюється дворівнева система лімітів. По-перше, визначається загальна, максимально можлива величина вкладень у цінні папери і, по-друге, виставляються ліміти на структуру самого портфеля.

3. *Зважена політика проведення торгових операцій.* Банки, які проводять агресивну кредитну і торгову політику, мають нижчий рівень фінансової безпеки. Отже, для банківської установи оптимальним є варіант використання консервативної стратегії роботи на фондовому ринку.

4. *Створення резервів під торгові операції, що проводяться.* Резерви дозволяють банку покривати можливі втрати від непередбачених курсових змін ринкової вартості цінних паперів.

Загрозу протиправних дій з боку службовців банків можна оцінити як достатньо високу і здатну спричинити серйозне погіршення рівня фінансової безпеки. Для профілактики та мінімізації даної внутрішньої загрози слід використовувати:

1. *Фінансовий контроль.* Особлива увага має бути приділена використанню основного методу фінансового контролю – ревізії, а також побудові ефективної системи внутрішнього аудиту.

2. *Заробітну плату.* Працівники скоюють злочини у двох випадках. По-перше, коли відчувають безкарність своїх дій, по-друге, коли не бачать адекватної винагороди за свої зусилля. Тому банку слід керуватися принципами справедливого підходу до визначення заробітної плати своїм працівникам.

Ще однією істотною загрозою фінансовій безпеці є зниження рівня ліквідності банків. У фінансовій діяльності банківських установ цілком вірогідна ситуація, коли вимоги вкладників банку перевищують суму його високоліквідних активів і вторинних резервів. У такій ситуації різко знижується рівень фінансової безпеки. Комерційний банк буде змушений продавати менш ліквідні активи, наприклад, довгострокові цінні папери, формувати пакети кредитів і реалізовувати їх на вторинному ринку. Однак дострокова реалізація активів призводить до втрат, тому що банку доводиться реалізовувати їх з дисконтом. Безумовно, існують й інші методи вирішення даної проблеми. Банк може звернутися до таких керованих пасивів, як міжбанківські позики, випуск депозитних сертифікатів тощо. Якщо ж виникає системна банківська криза, доступ до ринку керованих пасивів може виявитися закритим. У такій ситуації залишається тільки один вихід – реалізація активів із втратою частини їх вартості. Для того, щоб не допустити подібного розвитку подій, банкам слід використовувати та постійно удосконалювати в процесі своєї роботи математичні методики прогнозування динаміки вимог клієнтів. Крім того, необхідною умовою збереження фінансової безпеки є виконання нормативів ліквідності, встановлених Національним банком.

Суттєвою загрозою фінансовій безпеці є низька ефективність роботи банків третьої і четвертої груп. Наприклад, величина прибутку окремих малих банків становить близько 50 тис. грн., що безумовно свідчить про роботу на межі самоокупності. Даний факт у поєднанні з орієнтацією цих банків на роботу з декількома крупними клієнтами створює реальну загрозу їх фінансовій безпеці.

Якість менеджменту вітчизняних банків є об'єктом постійної критики з боку вчених, що займаються дослідженнями у сфері банківського менеджменту. Певне поліпшення в даній сфері спостерігаються, але кардинальних змін можна чекати тільки після посилення конкуренції на банківському ринку. На даному етапі розвитку можна порекомендувати банкам приймати внутрішні програми підвищення кваліфікації кадрів, відправляти працівників на стажування в зарубіжні банки, використовувати матеріальні заохочення (надбавки до заробітної плати) для стимулювання працівників до підвищення свого професійного рівня.

Банк є одним з головних гравців на валютному ринку. Його діяльність полягає в управлінні пасивами та активами в іноземній валюті. Валютний ризик виникає у зв'язку зі змінами валютних курсів і пояснюється тим, що, по-перше, банки використовують різні валюти при проведенні операцій, і, по-друге, зобов'язання і вимоги в іноземній валюті можуть не збігатися за термінами і сумами.

За останні кілька років активність українських банків на міжнародному фінансовому ринку суттєво збільшилася. Банки відчували потребу в дешевих фінансових ресурсах і розміщували власні боргові зобов'язання на іноземних ринках. Залучені кошти потім конвертувалися в гривню і спрямовувалися на кредитування фізичних і юридичних осіб. Певною мірою валютні ризики стали менш актуальними після кризи іпотечного кредитування у світі, оскільки вітчизняні банки виявилися фактично відрізненими від даного джерела. Однак після подолання світовою фінансовою системою нинішньої кризи слід чекати подальшого нарощування банками України своїх боргових зобов'язань перед зарубіжними кредиторами. З урахуванням того, що наші банки не мають великого досвіду роботи на міжнародних ринках, їм слід приділяти більше уваги хеджуванню валютних ризиків. В іншому разі їх активність на даних ринках призведе до зниження рівня фінансової безпеки.

Міжбанківське кредитування в Україні має в основному спекулятивний характер. Банки використовують міжбанківські кредити як джерело коштів для покриття поточної потреби в ліквідних активах.

Важливим моментом, що гарантує ефективну роботу підсистеми фінансових методів і важелів, є те, що заходи щодо забезпечення фінансової безпеки не повинні зводитися до разових, які спрямовані на підвищення продуктивності праці банківських працівників, скорочення операційних і неопераційних витрат, підвищення якості обслуговування клієнтів, поліпшення ризик-менеджменту та інших подібних дій. Ці завдання потрібно вирішувати незалежно від стану, в якому знаходиться банк. Криза ж вимагає від менеджерів, як правило, нестандартних рішень, часом навіть неприйнятних для нормального стану. Наприклад, може виявитися, що необхідне масове звільнення співробітників банку або закриття окремих філій. Вибір того або іншого варіанта рішення в цілому визначається причинами, які призвели до виникнення кризової ситуації. Особливістю будь-яких антикризових заходів є підвищений ризик проведення подібних операцій. Із цього випливає, що антикризова робота повинна проводитися систематично і спрямовуватися насамперед на виявлення криз на початкових стадіях.

Отже, підсистема фінансових важелів і методів дає банку необхідний інструментарій для недопущення розвитку кризових ситуацій, а також забезпечення ефективної діяльності. Використання запропонованих інструментів дозволить усунути можливі проблеми в діяльності банку та забезпечувати необхідний рівень його фінансової безпеки.

Контрольні питання

1. Визначте поняття та завдання підсистеми фінансових методів і важелів у системі фінансової безпеки банків.
2. Як побудована система управління фінансами банку?
3. У чому проявляються типові загрози для фінансової безпеки банку?
4. Назвіть способи мінімізації ризику падіння ринкових курсів цінних паперів.
5. Як впливає на фінансову безпеку банку падіння рівня його ліквідності?
6. У чому полягає удосконалення менеджменту вітчизняних банків?
7. Обґрунтуйте необхідність здійснення банками хеджування валютних ризиків.
8. Від чого залежить ефективна робота фінансових важелів та методів?

Тестові завдання

1. Які з перелічених заходів є завданнями підсистеми фінансових важелів і методів у системі фінансової безпеки?
 - а) втілення інформаційної системи маркетингу у банку;
 - б) нейтралізація кризових явищ;
 - в) усунення причин і наслідків кризи;
 - г) забезпечення ефективної діяльності банку.
2. Визначте з переліку фінансові методи як способи дії фінансових відносин:
 - а) амортизаційні відрахування;
 - б) фінансові санкції;
 - в) фінансовий аналіз;
 - г) оподаткування.
3. Назвіть фінансові важелі як способи дії фінансового методу:
 - а) орендна плата;
 - б) дивіденди;
 - в) франшиза;
 - г) фінансове планування та прогнозування.
4. Які заходи необхідно вжити для мінімізації протиправних дій з боку службовців банків?
 - а) формування ефективної системи внутрішнього аудиту;
 - б) справедлива оплата в процесі визначення заробітної плати працівникам банку;
 - в) диверсифікація кредитного портфеля;
 - г) вихід основного капіталу з тіньового сектору економіки.

5. Інструменти підсистеми фінансових важелів та методів дають можливість банку:
- а) не допустити розвитку кризових ситуацій;
 - б) зменшити кількість безробітних в країні;
 - в) забезпечити ефективну діяльність банку;
 - г) збільшити обсяги національного виробництва товарів.
6. Міжбанківське кредитування дає можливість банку:
- а) поповнювати ресурсну базу;
 - б) регулювати ставки НБУ на кредити в національній валюті;
 - в) покривати поточні потреби в ліквідних активах;
 - г) збалансувати зростання соціальних видатків з темпами зростання валового внутрішнього продукту.
7. Діяльність банків на валютному ринку полягає в:
- а) зростанні (зменшенні) сальдо торговельного балансу по товарах;
 - б) впливі на цільовий характер використання бюджетних ресурсів;
 - в) розміщенні власних боргових зобов'язань на іноземних ринках;
 - г) управлінні пасивами та активами в іноземній валюті.
8. Як впливає дострокова реалізація активів банку?
- а) збільшує прибуток банку;
 - б) збільшує обсяг експорту товарів;
 - в) впливає на здатність держави погашати борги;
 - г) призводить до втрат, оскільки банку доводиться реалізовувати їх з дисконтом.
9. До способів боротьби з падінням ринкових курсів цінних паперів належать:
- а) створення резервів під торгіві операції;
 - б) диверсифікація вкладень у цінні папери;
 - в) лімітування обсягів операцій з цінними паперами;
 - г) усі відповіді правильні.
10. Проблеми ліквідності банку проявляються:
- а) зростанням проблемної заборгованості за окремими групами позичальників;
 - б) нездатністю банку виконувати свої поточні зобов'язання;
 - в) злочинними діями співробітників банку;
 - г) падінням ринкового курсу цінних паперів, що знаходяться у власності банку.

Список рекомендованої літератури

1. Бернд, Рудольф. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики [Текст] / Рудольф Бернд. – Мюнхен, 1994. – 426 с.
2. Болгар, Т. М. Менеджмент ризиків і ресурсів як складова забезпечення фінансової безпеки банківських установ [Текст] / Т. М. Болгар // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна. – Вип. 27 / Львівська комерційна академія. – Львів, 2007. – С. 37–41.
3. Крамаренко, Г. О. Фінансовий менеджмент [Текст] / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.
4. Пластун, О. Л. Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2007. – № 1. – С. 100–107.

Тема 6. КОНТРОЛЬ І ОЦІНКА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 6.1. Сутність, мета, завдання та види контролю в системі фінансової безпеки банку.
- 6.2. Структура та механізм дії комплексу контролю для забезпечення фінансової безпеки банків.

6.1. СУТНІСТЬ, МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ВИДИ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Контроль визначається як процес, за допомогою якого керівники забезпечують відповідність фактичних дій запланованим заходам. Контроль розглядається як одна з обов'язкових функцій будь-якого управлінського впливу і є його логічним завершенням.

Основною метою системи контролю будь-якого процесу є своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) проведення і здійснення адекватних управлінських заходів щодо покращення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності [1].

Оцінкою вважається співвідношення об'єкта з прийнятим критерієм, зразком або нормою [4]. У рамках системи фінансової безпеки банку здійснюються два типи контролю:

- 1) поточний, який здійснюється безпосередньо під час функціонування банку і виконання антикризових заходів. Його головною метою є оцінка відповідності фактичних результатів поставленим завданням. Оцінюється і ступінь ефективності, адекватності дій щодо забезпечення фінансової безпеки;
- 2) підсумковий, який здійснюється за фактом закінчення звітного періоду або реалізації комплексу антикризових заходів. Його мета – перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності здійснюваних заходів і прийняття рішення про необхідність додаткових заходів щодо забезпечення фінансової безпеки.

Функції контролю за результативністю заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, оцінки їх ефективності і достатності, а також координації інформаційних потоків у рамках пропонованої системи здійснюються підсистемою контролю та оцінки.

Мета підсистеми – контроль за виконанням функцій іншими підсистемами і достовірна оцінка результативності та ефективності їх діяльності.

Підсистема контролю та оцінки повинна вирішувати такі завдання:

- 1) контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами системи фінансової безпеки банку;
- 2) визначення причин і масштабів кризи, а також результатів, яких необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів на підставі даних інших підсистем;
- 3) порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- 4) визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;
- 5) контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації діяльності банку;
- 6) оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи, висновки про їх достатність, а також необхідність додаткових заходів;
- 7) спостереження за ходом реалізації завдань фінансового управління;
- 8) забезпечення обміну інформаційними потоками між підсистемами та обробка інформаційних потоків усередині системи.

Функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань і об'єднує між собою всі елементи системи фінансової безпеки банку. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою і реалізацією антикризових заходів, оцінкою їх ефективності і формуванням висновків.

6.2. СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМ ДІЇ КОМПЛЕКСУ КОНТРОЛЮ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Підсистема контролю повинна містити в собі аналітико-управлінські основи. Тому виділяють три складові діяльності підсистеми контролю та оцінки результативності (рис. 6.1):

1. *Методологічна складова.* Розробка методології оцінки рівня фінансової безпеки, участь у розробці антикризової програми.

2. *Контроль.* Забезпечення достовірності даних інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань.

3. *Аналітична частина.* Обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, розробка рекомендацій для керівництва.

Головною функцією цієї підсистеми є оцінка результатів дії системи фінансової безпеки й окремих її складових. Підсумком дії функції оцінки є висновки про проведену роботу. Дана функція реалізується шляхом проведення контролю за виконанням планів, аналізу відхилень і внесенням необхідних коректив. Завдання контролю за виконанням планів – звернути увагу на важливі відхилення,

які вимагають детального аналізу. Це можна здійснити шляхом управління відхиленнями.

Аналіз фактично досягнутих і планових (цільових) показників діяльності здійснюється шляхом їх порівняння і розрахунку показників абсолютного і відносного відхилень. Характер порівняння по кожному з показників системи контролю визначається його суттю. Показники, які використовуються для цього, залежать від характеру аналізованої діяльності. Якщо об'єктом аналізу є ліквідність, то відповідно ключовими є фінансові показники, які характеризують ліквідність. Відповідність або невідповідність їх нормам і визначатиме, виконано план чи ні, а також те, наскільки ефективно працював банк.

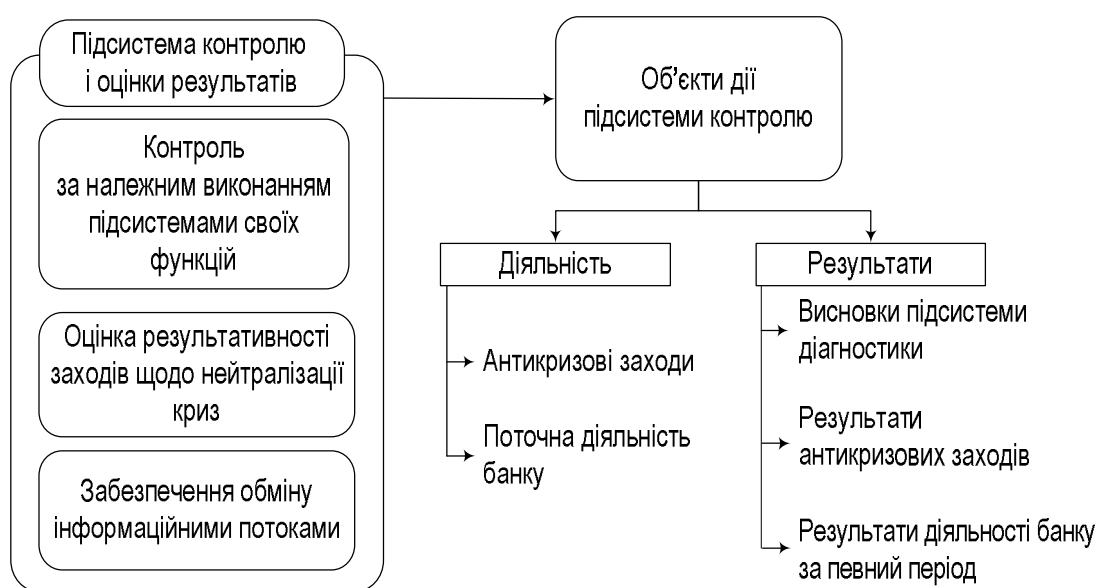

Рис. 6.1. Комплекс контролю для забезпечення фінансової безпеки банку

На практиці оцінка реалізується шляхом проведення повторної діагностики, під час якої особлива увага приділяється кризовим ділянкам роботи банку.

Підсумковим критерієм ефективності є поліпшення фінансового стану банку як з погляду кількісного, так і якісного аналізу. При цьому найбільш складним етапом роботи контролера є визначення допустимих меж відхилення контрольних показників та оцінка ступеня нейтралізації того або іншого кризового явища. Згідно з класичним підходом до здійснення контролю на підготовчому етапі мають бути визначені і зафіксовані допустимі межі відхилень і прогностні значення по кожному з контрольованих показників у сумі або у відсотках. Розмір допусків залежить від трьох чинників: характеристики контрольного

стандарту, масштабів діяльності, прийнятої стратегії. Кількісні параметри допустимих відхилень, як правило, не обґрунтовуються, а задаються емпірично, враховуючи досвід експерта і специфіку процесу, який контролюється.

Після визначення фактично досягнутих результатів і їх порівняння зі встановленими стандартами процес контролю вступає в третій завершальний етап – обґрунтування необхідних заходів.

Наступною функцією, яку виконує підсистема контролю та оцінки результатів, є обмін інформаційними потоками між підсистемами фінансової безпеки банку, а також проведення аналітичної роботи. Дана функція є ланкою, яка об'єднує інші частини системи. Саме підсистема контролю та оцінки результатів відповідає за інформаційні потоки – їх переміщення і надходження до адресата. Крім того, перевіряється зворотний зв'язок, зокрема, чи правильно інтерпретована інформація, чи правильно виконуються планові заходи. Інформація є своєрідним буфером між іншими підсистемами.

Інформація, яка надається контролерами, використовується менеджерами з метою:

- планування, оцінки й управління діяльністю банку;
- забезпечення належного використання активів банку;
- комунікації із зацікавленими особами.

Для виконання своїх функцій менеджерам необхідна повна, достовірна і своєчасна інформація. Інформація також має бути систематизована, проаналізована, інтерпретована і агрегована. Місія контролерів полягає в інформаційній, а також консультативній підтримці менеджерів для того, щоб вони могли якісно виконувати свою роботу.

Робота контролера зводиться не тільки до підготовки та надання інформації для керівництва. Контролери також активно залучаються до процесу управління банком, а саме:

- 1) беруть участь в ухваленні стратегічних, тактичних і оперативних рішень;
- 2) разом із менеджментом забезпечують координацію зусиль окремих підрозділів банку;
- 3) забезпечують функціонування банку як єдиного організму, що дозволяє досягати високих результатів у довгостроковій, середньостроковій і короткостроковій перспективах.

Контролер у системі фінансової безпеки банку відповідає не тільки за розробку комплексу заходів щодо протидії кризовим явищам, але і за адаптацію персоналу банку до роботи в рамках створеної системи фінансової безпеки. В обов'язки контролера також входить

забезпечення учасників процесу фінансового управління необхідною фінансово-економічною інформацією, наприклад, фактичними даними минулих періодів, цільовими показниками на перспективу, плановими значеннями ряду коефіцієнтів, лімітів і нормативів. Контролер також відповідає за організацію процесів попередження криз, а тому він повинен володіти необхідними повноваженнями для здійснення заходів щодо забезпечення фінансової безпеки.

Підсистема контролю та оцінки результатів не обмежується тільки внутрішнім контролем за реалізацією заходів щодо забезпечення фінансової безпеки і оцінкою їх результативності, але і є ефективною координуючою системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, діагностикою, плануванням і контролем.

Отже, контроль, з одного боку, є завершальним етапом процесу забезпечення фінансової безпеки банку, а з іншого – це ланка, яка поєднує всі інші складові запропонованої системи. Він забезпечує зворотний зв'язок, оцінюючи ефективність фінансових заходів і звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість ухвалювати оперативні управлінські рішення, спрямовані на виконання поставлених завдань. Застосування контролю дозволяє істотно підвищити ефективність дії системи фінансової безпеки банку в цілому.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність контроль в системі фінансової безпеки банків?
2. Здійснення яких видів контролю передбачається системою фінансової безпеки банків?
3. Яка основна мета підсистеми контролю та оцінки забезпечення фінансової безпеки банків?
4. Назвіть комплекс завдань, які вирішує контроль.
5. На яких аналітико-управлінських основах побудована підсистема контролю?
6. Визначте головну функцію підсистеми контролю та оцінки результатів системи фінансової безпеки.
7. Поясніть механізм дії комплексу контролю для забезпечення фінансової безпеки банку.
8. Яку роль відіграє контроль у процесі забезпечення фінансової безпеки банку?

Тестові завдання

1. Система фінансової безпеки банку передбачає здійснення:
 - а) внутрішнього аудиту;
 - б) поточного контролю;
 - в) підсумкового контролю;
 - г) зовнішнього аудиту.
2. Підсистема контролю та оцінки повинна вирішувати такі завдання:
 - а) спостереження за ходом реалізації завдань фінансового управління;
 - б) визначення причин і масштабів кризи та результатів, які необхідно досягти в рамках реалізації антикризових заходів;
 - в) аналіз співвідношення прямих та непрямих податків;
 - г) вихід основного капіталу з тіньового сектора економіки.
3. Функціонально контроль вирішує такі завдання:
 - а) об'єднує між собою всі елементи системи фінансової безпеки банку;
 - б) забезпечує проведення маркетингових досліджень;
 - в) визначає кредитоспроможність позичальника – юридичної особи;
 - г) визначає та встановлює ліміт суми при кредитуванні фізичних осіб.
4. Складовими діяльності підсистеми контролю та оцінки результатів є:
 - а) методологічна складова;
 - б) контроль;
 - в) аналітична частина;
 - г) кадрова політика банку.
5. Функція підсистеми контролю та оцінки результатів реалізується шляхом проведення:
 - а) контролю за виконанням колективного договору банку;
 - б) контролю за виконанням планів та аналізу відхилень;
 - в) розширення філіальної мережі банку;
 - г) активізації роботи із залучення та запозичення коштів.
6. Підсумковим критерієм ефективності повторної діагностики є:
 - а) поліпшення фінансового стану банку;
 - б) поліпшення кількісних показників фінансового аналізу;
 - в) поліпшення якісних показників фінансового аналізу;
 - г) правильні відповіді відсутні.

7. Завершальний етап процесу контролю полягає у:
 - а) проведенні структурних змін у банківській установі;
 - б) оперативному управлінні кредитними ризиками банку;
 - в) обґрунтуванні проведення необхідних заходів за результатами контролю;
 - г) притягненні до адміністративної відповідальності посадових осіб банку.
8. Підсистема контролю та оцінки результатів відповідає за:
 - а) переміщення і надходження інформації до адресата;
 - б) правильність інтерпретації інформації;
 - в) розповсюдження інформації серед населення;
 - г) проведення рекламної діяльності.
9. Надана контролерами інформація менеджерам банку використовується з метою:
 - а) планування, оцінки й управління діяльністю банку;
 - б) забезпечення належного використання активів банку;
 - в) контактів із зацікавленими особами.
 - г) правильні відповіді а), в).
10. Контролер у системі фінансової безпеки банку бере участь:
 - а) в ухваленні стратегічних, тактичних і оперативних рішень;
 - б) разом із менеджментом робить свій внесок у забезпечення координації зусиль окремих підрозділів банку;
 - в) забезпечує функціонування банку як єдиного організму, що дозволяє досягти найкращих результатів у довгостроковій, середньостроковій і короткостроковій перспективах;
 - г) усі відповіді правильні.

Список рекомендованої літератури

1. Лігоненко, Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій [Текст] / Л. О. Лігоненко. – Київський торговельно-економічний університет. – К., 2001. – 580 с.
2. Любунь, О. С. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / О. С. Любунь, В. І. Грушко. – К. : Слово, 2004. – 296 с.
3. Пластун, О. Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1 (22). – С. 40–44.

4. Социология [Текст] : энциклопедия / А. А. Грицанов, В. Л. Абуменко, Г. М. Евелькин [и др.]. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
5. Сытник, Л. С. Методы прогнозирования банкротства и обеспечения безубыточности предприятия [Текст] / Л. С. Сытник // Экономика промышленности. – 1999. – № 1 (3). – С. 96–104.
6. Хіт, Р. Кризовий менеджмент для керівників [Текст] : посібник / Р. Хіт – К. : Всеувито; Новий друк, 2002. – 566 с.
7. Эйтингтон, В. Н. Прогнозирование банкротства: основные методики и проблемы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/strategy/section_16/article_141/.

Тема 7. НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 7.1. Сутність і причини виникнення моральних ризиків та асиметрії інформації в банківській діяльності.
- 7.2. Види моральних ризиків у банківській діяльності.
- 7.3. Основні методи нейтралізації моральних ризиків у банку.

7.1. СУТНІСТЬ І ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА АСИМЕТРІЇ ІНФОРМАЦІЇ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шахрайство з боку клієнтів є однією з основних загроз для фінансової безпеки банків. Шахрайство – це досить широкий спектр як можливих злочинних дій, так і злочинної бездіяльності з боку працівників і третіх осіб.

Потенційні злочинні дії з боку клієнтів контролюються службами безпеки банків, а список потенційних злочинних дій з боку клієнтів в основному відомий заздалегідь. Тобто банк має можливість запобігти здійсненню злочинних дій шляхом вжиття заходів щодо їх попередження.

Набагато складніше відстежувати ситуації навмисної бездіяльності клієнтів, які можуть спричинити негативні наслідки для банку. Наприклад, використовуючи кредитну картку, клієнт позичає гроші без забезпечення. Більшість кредитних карток дозволяють їх власникам розпоряджатися коштами в розмірі кількох тисяч доларів, причому велика кількість людей мають кілька таких карток. Банки, які емітують пластикові картки, отримують дохід, нараховуючи відсотки на борг позичальника. Але банк не може заздалегідь відрізнити “високоякісних” позичальників, які повертають борги, від “низькоякісних”, які не повертають їх. Очевидно боржники краще ніж банк знають, будуть вони повертати борг чи ні. Крім того, боржник може не здійснювати активних дій для того, щоб повернути борг. Припустимо, що клієнт, якщо він не піклується про повернення боргу, може спокійно погодитися на звільнення з роботи. Це позбавить його можливості погашати заборгованість перед банком.

Існують такі форми поведінки клієнтів, які ґрунтуються на різному обсязі інформації у банку та боржника. Насправді проблема набагато ширша як у варіантах прояву, так і в можливих негативних наслідках.

Головною її особливістю є наявність ситуації, в якій особа, яка володіє необхідною для ухвалення рішення інформацією, має інтереси, що відрізняються від інтересів сторони, що ухвалює рішення. Ця особа може бути зацікавлена в тому, щоб не надавати повну і точну інформацію, яка має істотне значення для ухвалення рішення, і намагатиметься використовувати інформаційну перевагу для того, щоб вплинути на ухвалення вигідного для себе рішення.

Подібні ситуації обумовлені існуванням так званих моральних ризиків. Дане поняття відносно нове в економічній літературі і практично не досліджене. Не існує достатньої теоретичної бази як про класифікацію цих ризиків та оцінку, так і про методи боротьби з ними.

Поняття морального ризику виникло у сфері страхування. Він означав небезпеку, яка пов'язана з природою людини і залежить від характеру, поведінки, репутації страхувальника або особи, що пропонує дещо для страхування [5].

Основою морального ризику є уявлення про те, що сам факт страхування підвищує вірогідність події, від настання якої здійснюється страхування. Це відбувається тому, що страхування послаблює стимули застрахованої сторони до вжиття превентивних заходів. Це підтверджують такі приклади:

1. Домовласник меншою мірою піклується про те, щоб замикати свій будинок, якщо він застрахований.
2. Власник автомобіля ризикованіше керує своїм автомобілем, якщо він застрахований.
3. Людина менше уваги приділяє своєму здоров'ю, якщо у неї є медична страховка [8].

Моральний ризик пов'язаний з людським фактором і особливостями поведінки людей. Наступне визначення дає уявлення про чинники, які можуть зумовити таку негативну поведінку людей. Моральний ризик – це ризик, пов'язаний з тим, що наявність контракту змінить поведінку однієї або обох сторін, які укладають контракт. Наприклад, застрахована компанія приділятиме менше уваги пожежній безпеці [7].

Отже, зобов'язання, які виникають між сторонами на основі нерівності інформації, можуть змінювати поведінку однієї із сторін на шкоду іншій.

Останнім часом моральний ризик почали розглядати і в інших сферах людської діяльності. Для підприємства моральний ризик – це недобросовісність постачальника, пов'язана з відсутністю належного контролю; несумлінне ставлення до службових обов'язків, ухилення від податків та інші явища, що завдають шкоди іміджу ділової людини [2].

Ситуації, в яких виникає моральний ризик, характеризуються поєднанням таких умов:

- 1) інтереси виконавця і замовника не збігаються, виконавець переслідує власні інтереси на шкоду інтересам замовника;
- 2) виконавці застраховані від негативних наслідків своїх дій;
- 3) замовник не в змозі здійснювати повний контроль і примус.

Отже, моральний ризик – це дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності на шкоду іншим внаслідок асиметрії інформації та відмінності інтересів, що проявляється зміною поведінки однієї із сторін контракту.

Однією з основних передумов появи моральних ризиків є асиметричність інформації, яка означає, що дві сторони мають різний рівень інформації про предмет їхніх відносин.

Неповна інформація є неодмінною ознакою економічного життя. Вона може впливати на умови та особливості функціонування ринків, створюючи додаткові трансакційні витрати для економічних агентів. Асиметричність інформації створює можливості для зловживань одним з учасників операцій непоінформованістю контрагента.

У банківській справі більшість учених моральним ризиком вважають ту частину ризиків, яка пов'язана з порядністю або чесністю майбутнього позичальника.

Якщо не у всіх випадках, то принаймні за відсутності забезпечення моральний ризик стає одним з найважливіших елементів кредиту. Особистий фактор переважає всі інші, тому що людина, яка не володіє достатньо твердим характером і порядністю, не заслуговує на довіру, які б можливості і матеріальні ресурси не були в її розпорядженні [4].

7.2. ВИДИ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Класифікація моральних ризиків відображена на рис. 7.1.

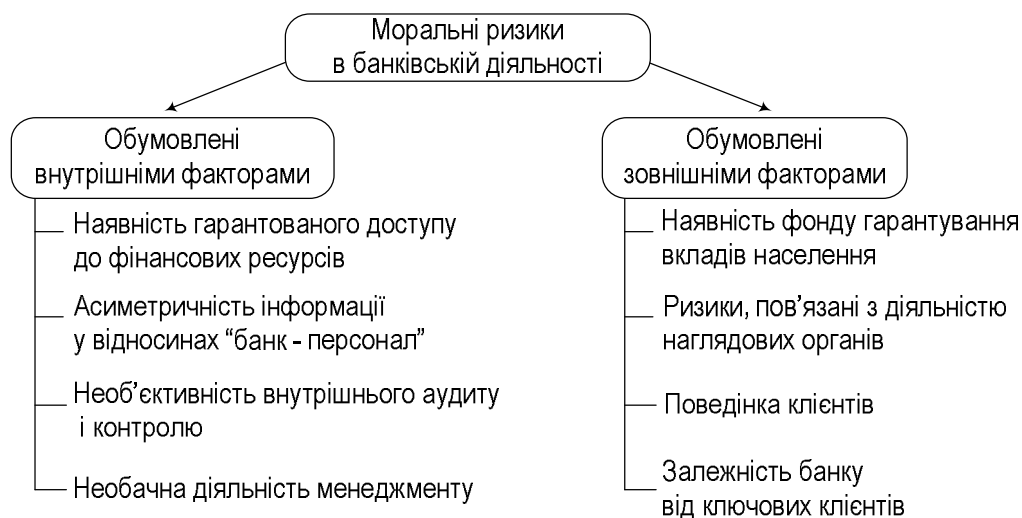

Рис. 7.1. Класифікація моральних ризиків у банківській діяльності

Усі моральні ризики у банківській діяльності можна поділити на дві групи:

- 1) моральні ризики, що виникають усередині банку;
- 2) моральні ризики, що генеруються зовнішнім середовищем банку.

Кожна з цих груп включає набір конкретних ситуацій, що містять у собі ризикову складову, яка є проявом моральних ризиків.

Одним з основних внутрішніх моральних ризиків для банку є наявність гарантованого вільного доступу до ресурсів. У даному випадку є ризик того, що бажання банку збільшити кредитний портфель може переважити необхідність безпеки. Особливо актуальним даний ризик став останнім часом, що пов'язано з купівлею іноземними банками вітчизняних установ. У результаті українські банки отримали доступ до дешевих ресурсів. Це призвело до значного зростання сумарного кредитного портфеля вітчизняних банків. Однак паралельно відбувається і зниження його якості.

Моральний ризик у цьому випадку полягає в тому, що дочірня компанія, переслідуючи власні інтереси (збільшення кредитного портфеля за рахунок зменшення його якості), може зашкодити материнській компанії, оскільки використовує її ресурси в операціях з підвищеним рівнем ризику, не враховуючи наслідки.

Ще однією групою внутрішніх моральних ризиків, які властиві банку як суб'єкту підприємницької діяльності, є ризики, пов'язані з персоналом. Працівники можуть саботувати роботу банку, якщо у них немає зацікавленості в результатах роботи або вони вважають, що їх праця оцінюється неадекватно. Це може бути пов'язано, наприклад, з системою оцінювання діяльності персоналу, яка може зрівнювати тих, хто добре працює, і тих, хто працює менш ефективно.

При асиметрії інформації, тобто коли підлеглий точно знає, скільки ним вкладено праці, а керівник лише приблизно, існують стимули і можливості для роботи з меншою віддачею.

Якщо особистий внесок кожного працівника в загальний результат вимірюється зі значними помилками, то його винагорода не буде відповідати дійсній ефективності його праці. Звідси – негативні стимули, що підштовхують у кращому разі до менш ефективної діяльності і в гіршому – до саботажу. Якщо інформація про справжню поведінку працівника дорога, тоді у певних межах він діятиме безконтрольно, переслідуючи власні інтереси, які можуть не збігатися з інтересами керівників [11].

Обмежені можливості моніторингу – причина більш стандартна, пов'язана не тільки з обмеженою раціональністю і неповнотою інформації, але й з витратами на одержання моніторингової інформації.

При неадекватній опортуністичній поведінці персоналу, який прямо або побічно порушує умови контракту, в банку не завжди є можливості для моніторингу. Наприклад, в контракті записано, що співробітник повинен на роботі працювати, а пряме невиконання ним професійних обов'язків карається згідно з контрактом звільненням або штрафом. Якщо ж у працівника є можливість уникати моніторингу (спостереження), це створює передумови для виникнення моральних ризиків. Все це може призвести до зниження ефективності діяльності банку, негативно вплине на рівень його фінансової безпеки.

Існує також моральний ризик з боку вищого керівництва банку. Він виникає, коли менеджери звільняються від прямої відповідальності за свої дії, відповідно управління банком стає менш виваженим, а ринкова дисципліна погіршується.

Наступною групою внутрішніх моральних ризиків є неправильне оцінювання окремих видів діяльності або банку в цілому, яке відбувається в результаті внутрішнього аудиту. Наприклад, материнська компанія проводить аудит свого підрозділу з метою оцінки його діяльності, ризиків та ін. Керівництво і працівники підрозділу набагато краще обізнані з особливостями своєї діяльності, але з певних причин можуть приховувати інформацію від перевіряючих. У результаті поточний рівень ризиків може бути значно занижений, що створює передумови для можливих проблем у майбутньому.

Розглянемо моральні ризики, що виникають у діяльності банку в результаті його взаємодії із зовнішнім середовищем або генеруються зовнішніми об'єктами. Прикладом моральних ризиків, пов'язаних із зовнішнім середовищем, є наявність фонду гарантування вкладів населення і збільшення мінімальної суми вкладу, яка гарантовано відшкодовується.

Депоненти банку можуть сприяти виникненню морального ризику, якщо страхування депозитів означатиме, що вони більше не вважають своїм обов'язком оцінювати кредитний ризик, пов'язаний з депонуванням грошей у конкретний банк. У подібній ситуації депоненти можуть вибирати банк без урахування його фінансового становища. Це означає, що вони вибиратимуть банки, керуючись тільки розміром запропонованих ними процентних ставок. Відповідно нормальна дія ринкових сил, що забезпечують розумну економічну поведінку, скорочується, і банки низької надійності можуть залучити додаткові депозити.

За останні роки в Україні намітилася тенденція збільшення середнього розміру внеску в банківській системі. При визначенні суми компенсації Фонд гарантування вкладів населення орієнтується саме

на цей показник. Водночас завищена сума компенсацій підвищує моральний ризик, адже вкладник стає нерозбірливим при виборі банку. Для нього питання надійності банку не першочергове, а основним критерієм для відкриття депозиту стає розмір процентних ставок, тоді як в ринковій економіці ризики мають бути розподілені між всіма учасниками ринку [4].

Для того, щоб оцінити, яким чином змінювалася величина моральних ризиків для банків України пов'язана з компенсацією вкладів, проаналізуємо динаміку зміни розміру суми компенсації, яка відображена на рис. 7.2.

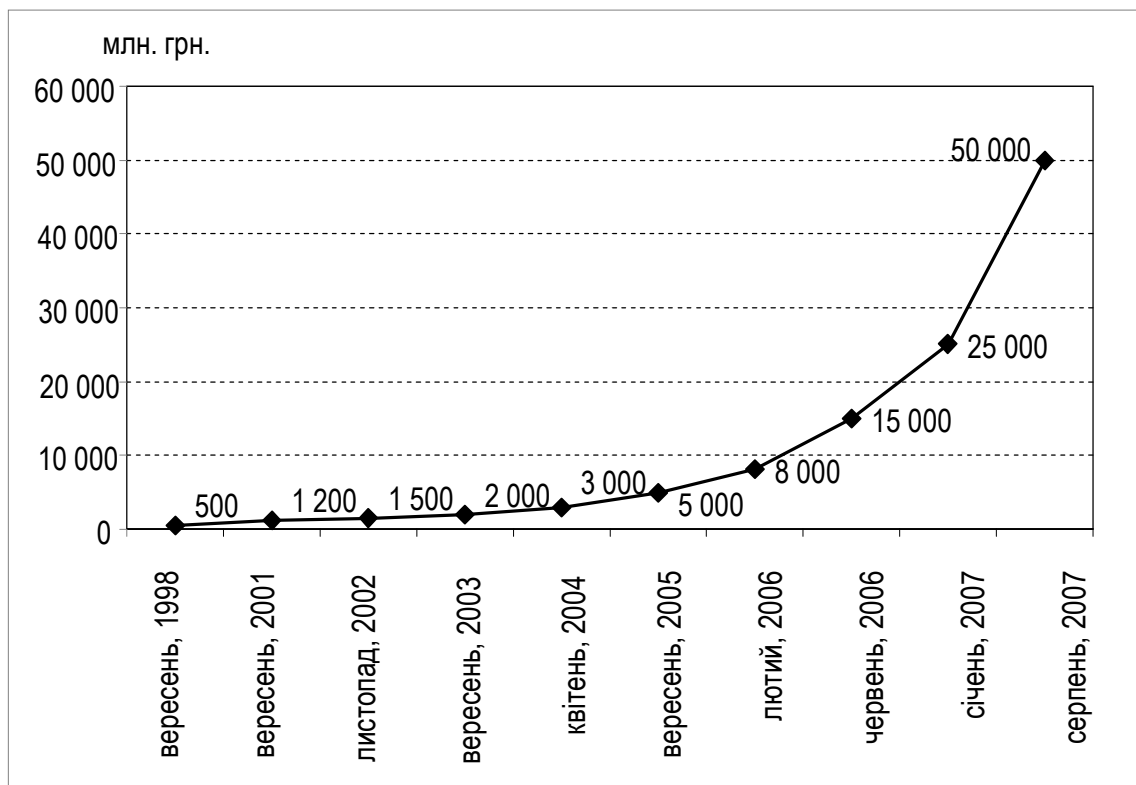

Рис. 7.2. Динаміка зміни розміру суми гарантованої компенсації за 1998-2008 рр.

Сума компенсації за останні 10 років зросла в 100 разів. Фактично за аналізований період величина моральних ризиків значно зросла. З урахуванням того, що в розвинутих країнах величина компенсації обчислюється сотнями тисяч доларів, очевидно межа зростання компенсації, а значить і величини моральних ризиків ще не досягнута. Отже, врахування даного виду моральних ризиків клієнтами банків, НБУ і самими банками на сьогоднішній день надзвичайно актуальне з погляду фінансової безпеки як окремо взятих банків, так і банківської системи в цілому.

Моральний ризик пов'язаний з діяльністю наглядових органів. Він може виникнути, якщо менеджмент фінансових організацій фінансової групи буде впевнений, що наглядові органи нададуть їм підтримку у разі появи фінансових ускладнень тільки для того, щоб не допустити зниження довіри до банківської системи. У цілому відчуття офіційної підтримки банків у разі появи у них фінансових проблем здатне істотно ослабити ринкову дисципліну.

Заходи органів банківського нагляду не повинні створювати подібних стимулів для банків. Власники акцій також не повинні отримувати компенсацію збитків у випадку, якщо банк переживає важкі часи, інакше це може заохочувати інші банки поводитися менш обачно і обережно в очікуванні того, що вони отримають таку ж допомогу при виникненні проблем. Так само органи банківського нагляду не повинні захищати інтереси корпоративних службовців проблемного банку. Бейджот писав: "Будь-яка допомога існуючому поганому банку – це кращий спосіб запобігти в майбутньому появі хорошого банку" [1].

Одним з основних видів моральних ризиків, що виникають у банківській діяльності, є моральні ризики, пов'язані з діяльністю клієнтів.

Банки не завжди спроможні контролювати дії позичальників після отримання позики. Позичальник може здійснювати діяльність, що збільшує ризик неплатоспроможності, або прагне приховати доходи від своїх інвестицій, щоб не платити борги. Наслідком цього є зниження обсягів кредитування і встановлення високих процентних ставок. Отже, виникає проблема морального ризику (*moral hazard*).

В умовах асиметрії інформації кращі позичальники платять підвищену премію за ризик, а гірші – занижену. Оскільки ненадійні позичальники дужче прагнуть отримати кредит, ніж платоспроможні, ефективність розподілу кредитних ресурсів знижується. У результаті достатньо надійні і прибуткові проекти можуть бути не реалізовані.

При погіршенні стану в нефінансовому секторі оцінка ризиків і відбір позичальників ускладнюються, процентні ставки підвищуються, що змушує кращих позичальників залишати ринок. При цьому ненадійні позичальники погоджуються на не вигідні умови, оскільки заздалегідь знають, що вони їх не виконуватимуть. Результатом цього, з одного боку, може бути здійснення кредитної політики з підвищеним рівнем ризику і, як наслідок, виникнення загрози для фінансової безпеки кредитора, з іншого – кредитор взагалі може обмежити видачу позик, незважаючи на наявність на ринку надійних позичальників [9].

Ще одним фактором, який спричиняє виникнення моральних ризиків з боку клієнтів, є неповнота контракту, яка призводить до того, що зобов'язання сторін описуються формально, частково. Це створює

простір для опортуністичної поведінки учасників контракту стосовно один одного, тобто у виконавця існує лише формальний опис його поведінки, тобто як він повинен виконувати свої зобов'язання. У тому, яким саме чином виконавець контракту починає виконувати ці формальні зобов'язання, і полягає моральний ризик. Якщо у нього немає стимулів поводитися чесно, якщо йому не дороге його чесне ім'я, якщо він знаходиться в цьому місті тимчасово і не збирається пропонувати тут свої послуги ще комусь у майбутньому, то виникає класична ситуація моральної загрози.

Ще одним ризиком даної групи є здирство з боку клієнтів [12]. Можливості для нього з'являються тоді, коли клієнт дуже важливий для банку. Таким чином він може диктувати банку свої умови, погрожуючи перейти до конкурентів. Це зумовлює дисбаланс ризиків у банку, оскільки він буде змушений видавати кредити на більш пільгових умовах, зокрема і в сфері оцінки ризиків. При цьому клієнт може навмисно дезінформувати банк про свій фінансово-економічний стан, апелюючи своєю важливістю і роками спільної праці.

Ризик пов'язаний із завищеними процентними ставками. Застосування завищених процентних ставок є джерелом морального ризику. Ненадійний позичальник, сплачуючи неадекватно високі відсотки, при настанні тих або інших несприятливих для нього подій схильний вважати, що має моральне право не повертати позику повністю або частково, або припинити виплати відсотків.

7.3. ОСНОВНІ МЕТОДИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ У БАНКУ

Моральних ризиків досить багато. Часто вони набувають дуже специфічних форм. До можливих наслідків дії моральних ризиків на діяльність банку можна віднести:

- погіршення якості кредитного портфеля;
- збільшення обсягів проблемних і безнадійних кредитів;
- втрата конкурентоспроможності;
- зниження рівня захищеності банку внаслідок здійснення операцій підвищеної ризикованості;
- втрата ключових працівників;
- загроза банківській системі в цілому.

Це обумовлює необхідність розробки і впровадження в банківську діяльність методів боротьби з моральними ризиками. Оскільки моральні ризики, з одного боку, містять у собі стандартний набір загроз, для їх нейтралізації можна використовувати звичайні механізми

забезпечення фінансової безпеки банків. Водночас моральні ризики мають ряд специфічних особливостей, які припускають використання нестандартних методів фінансового управління.

Перелік типових методів боротьби з моральними ризиками, що виникають у діяльності банку, наведений на рис. 7.3.

Методи боротьби з моральним ризиком можна поділити на умовні категорії:

- 1) внутрішні – механізми боротьби, які доступні банку;
- 2) зовнішні – механізми боротьби, які забезпечуються ринком або тим середовищем, в якому діє банк.

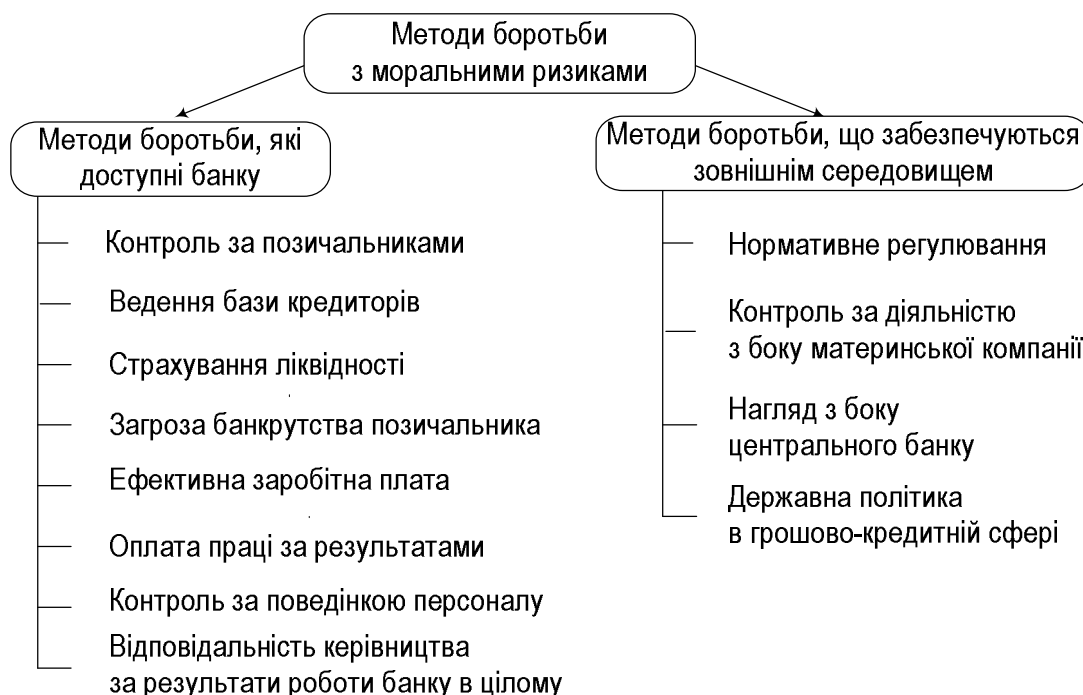

Рис. 7.3. Методи боротьби з моральними ризиками, що виникають у діяльності банку

Одним з основних внутрішніх методів попередження моральних ризиків є контроль за позичальниками. У ситуації невизначеності кредитні угоди відрізняються неповнотою і тому необхідний контроль за позичальниками для того, щоб уникнути морального ризику. Так, отримавши кредит, позичальник діє у власних інтересах, наприклад, ризикованіше, ніж це було заявлено у момент звернення за кредитом. Кредитори, які в даному випадку є вкладниками, вважають за краще передати банкам повноваження з контролю за позичальниками, оскільки банки мають можливість зробити це більш економно шляхом об'єднання об'єктів контролю, а також зниження ризику за допомогою

його диверсифікації. Контроль банків за позичальниками ефективніший, ніж контроль з боку індивідуумів. Наявність справжньої експертизи, що проводиться банками при здійсненні контролю за позичальниками, забезпечує їм перевагу у цій сфері в порівнянні з ринком капіталів.

Методи контролю такі:

- аудит компанії;
- поточна оцінка фінансового стану позичальників.

Недоліки контролю такі:

- неефективність контролю кредиторами: дуже високі витрати при контролі;
- цілі кредиторів можуть не збігатися з цілями акціонерів, адже кредиторам важливо повернути борги, акціонерам – збільшити довгостроковий прибуток.

Ще одним варіантом боротьби з моральними ризиками, який доступний банку, є превентивні заходи, спрямовані на первинний відсів ненадійних клієнтів. Для здійснення такого відбору банку необхідно володіти базою даних клієнтів, надійність яких є сумнівною внаслідок їх негативної поведінки у минулому. Тобто необхідно знати кредитну історію потенційного боржника. У всьому світі функції такої бази даних виконують бюро кредитних історій.

Бюро кредитних історій (далі – БКІ) – організація, як правило, приватна, що займається збором, обробкою, зберіганням і розповсюдженням відомостей, які належать до кредитної історії окремих громадян, враховуючи такі відомості, як залишок заборгованості або кредитні лінії, історію внесення платежів, випадки непогашення кредиту, банкрутства.

У більшості країн кредитори (банки, фінансові компанії, компанії-емітенти кредитних карт, інвестиційні компанії, торгові фірми, що надають комерційні кредити) на постійній основі обмінюються інформацією про платоспроможність позичальників через БКІ, що зумовлено проблемою асиметрії інформації у сфері фінансового посередництва [10].

По-перше, БКІ забезпечують кращу інформованість банків про потенційних позичальників і дозволяють точніше спрогнозувати повернення позик, що зменшує ризик виникнення проблеми негативного відбору. По-друге, завдяки їм знижується вартість пошуку інформації про клієнтів. Це сприяє вирівнюванню інформаційного поля усередині кредитного ринку і змушує кредиторів встановлювати конкурентні ціни на свої ресурси. По-третє, діяльність БКІ дисциплінує позичальників

через наявність реальної загрози нанесення істотного збитку їх репутації перед потенційними кредиторами.

Як бюро кредитних історій виступають інформаційні посередники, які самі є кредиторами або діють незалежно і одержують прибуток від своєї діяльності. Кредитори забезпечують БКІ даними про своїх клієнтів. Бюро порівнює їх із інформацією, отриманою з інших джерел (суди, державні реєстраційні й податкові органи та ін.), і формує картотеку на кожного позичальника [10].

У результаті впровадження БКІ в банківську систему спрощується діяльність комерційних банків, знижуються ризики для всіх учасників процесу кредитування, виникає механізм контролю позичальників. Це позитивно позначається на розвитку ринку кредитування, зокрема споживчого. У позичальників з'являється серйозний стимул для добросовісного виконання своїх фінансових зобов'язань, причому не тільки перед кредитними установами, що створює передумови для значного зменшення морального ризику.

Важливим методом боротьби з моральними ризиками є страхування ліквідності. Договори про депозити, як і кредитні угоди, гарантують клієнту банку повернення його коштів. Банківський депозит є абсолютно ліквідним активом. Надаючи можливість для списання навіть невеликих сум, депозит є загальноприйнятим інструментом платежу, тим більше, що перекази коштів з використанням чека або банківської картки здійснюються на основі договору про депозит. Системи взаємних розрахунків забезпечують розширення масштабів переказів коштів з депозитів однієї установи в іншу. Нарешті, номінальна сума депозиту фіксована і не зменшується при скороченні банківського капіталу, за винятком випадку банкрутства банку. Однак за наявності системи гарантування внесків, що регламентується державою, банківський депозит може розглядатися як менш ризикований актив, ніж цінні папери, випущені приватними позичальниками. Щодо кредитної угоди, то вона забезпечує позичальника ліквідними коштами, які дозволяють йому здійснити невідкладні витрати.

Ще одним варіантом боротьби з моральними ризиками є загроза банкрутства боржників. У разі ініціювання процедури банкрутства незалежно від кінцевого результату (компанія буде ліквідована або реорганізована) менеджери згідно із законодавством більшості країн або позбавляються можливості самостійно управляти компанією, або взагалі відсторонюються від управління. Це створює передумови для зниження рівня морального ризику, оскільки компанія та її менеджмент, усвідомлюючи реальну загрозу банкрутства, будуть зацікавлені в ефективній діяльності та погашенні взятих на себе зобов'язань.

Можливі недоліки:

- зниження ефективності загрози в період буму і надмірне зростання вірогідності банкрутства в періоди спаду;
- існування в компанії-боржника імунітету до банкрутства;
- як правило, рівень боргового фінансування вибирається самим менеджером, тому він може впливати на можливість банкрутства компанії.

Як вже зазначалося, одним із найбільш серйозних видів моральних ризиків є ризик, пов'язаний з наявністю Фонду гарантування вкладів населення. Перспективним методом нейтралізації даного ризику є імпліцитний захист депозитів.

Страхування депозитів, як правило, здійснюється на підставі закону, який обумовлює серед інших обставин, при яких компенсація підлягає виплаті (як правило, це примусове закриття банку), максимальну суму компенсації, яка може бути виплачена одному депоненту, типи депозитів і (або) депонентів, яким виплачується компенсація, заходи щодо фінансування компенсаційних платежів і управління проектом. Отже, реалізація проекту страхування депозитів значною мірою має вимушений характер. У ряді випадків, коли керівний орган може володіти повноваженнями або зобов'язаний діяти на свій розсуд, чітко встановлюються межі, в яких він може ухвалити своє рішення.

Імпліцитний захист депозитів припускає, що уряд повинен у кожному конкретному випадку ухвалювати рішення як про форму захисту, так і про способи його фінансування. Такий захист може призвести до того, що уряд виплачуватиме компенсацію безпосередньо депонентам. Існує альтернатива – уряд може захистити депонентів, здійснивши заходи щодо переведення їх депозитів у життєздатний банк, сприяючи злиттю банку-банкрота з життєздатним банком або надаючи допомогу банку-банкрутові за рахунок державних коштів шляхом ін'єкції нового капіталу або через купівлю активів за їх початковою обліковою ціною.

Одним із методів боротьби з моральними ризиками, які пов'язані з гарантуванням внесків населення, а також з непрофесійною діяльністю вищого керівництва банку, є виключення старших керівників, директорів і основних акціонерів, а також їх близьких родичів і колег із списку осіб, внески яких страхуються. Застосування таких заходів може сприяти боротьбі з невиваженою банківською діяльністю.

Специфічною групою методів боротьби з моральними ризиками є заходи щодо нейтралізації моральних ризиків, пов'язаних з діяльністю персоналу. До основних методів можна віднести такі:

1. *Оплата за результатом.* Банк пов'язує заробітну плату з результатом роботи. Потенційні недоліки такі:

- 1) проблеми оцінки деяких видів діяльності. Необхідно дотримуватися принципу рівної граничної оплати, але це проблематично, якщо важко оцінити результат;
- 2) еволюція цілей у часі:
 - планування від досягнутого результату (ефект храповика);
 - непостійність зусиль (рік – стагнація, місяць – інтенсивна робота);
- 3) тимчасові обмеження цілей. Якщо період стимулювання невеликий, у менеджерів формується орієнтація на короткострокові цілі, якщо великий – зниження ефективності стимулів.

2. *Моніторинг.* Оцінка реального внеску працівника. Наприклад, проведення регулярних перевірок часу прибуття і вибуття з роботи, обсяг роботи, який службовець виконав за певний проміжок часу, та ін.

Можливим недоліком є те, що витрати, необхідні для здійснення контролю, можуть перевищувати допустимі втрати.

3. *Ефективна заробітна плата.* Ефективною заробітною платою зазвичай вважають рівень заробітної плати вищий, ніж середньоринковий. При такій оплаті найнятому робітникові є що втратити. Недоліки такі:

- висока витратність;
- моніторинг повинен здійснюватися в рамках одного банку.

Якщо всі фірми в галузі почнуть застосовувати цей метод, стимулювання менеджерів досягатиметься не за рахунок можливої втрати надбавки до заробітної плати (вище середньоринкової), а за рахунок зниження вірогідності знайти роботу у разі звільнення, оскільки зростання заробітної плати в цілому по галузі призведе до виникнення безробіття.

4. *Застава.* Робітники виплачують заставу при прийомі на роботу, яка не повертається у разі їх незадовільної роботи. Аналогічний механізм – оплата залежно від стажу (age/wage pay). Можливі недоліки:

- відсутність достатньої суми у менеджера;
- поява у власника стимулів для морального ризику і здириства.

5. *Контроль.* У банку створюються спеціальні структури, завданням яких є контроль за поведінкою персоналу, виявлення випадків опортунізму, накладання покарань та ін. Скорочення витрат опортуністичної поведінки – головна функція значної частини управлінського апарату різних організацій.

Важливою групою методів боротьби з моральними ризиками є зовнішні методи. Один з основних, на наш погляд, – це нормативне регулювання банківської діяльності, яке здійснюється Національним банком України. Одним з аспектів банківського регулювання є вимоги до створення резервних фондів банку.

Можливі прояви моральних ризиків для різних банківських продуктів і методи боротьби з ними подані в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Можливі прояви моральних ризиків для різних банківських продуктів і методи боротьби з ними

Банківський продукт	Можливі моральні ризики	Методи боротьби з моральними ризиками
Депозити	Неаявність Фонду гарантування вкладів населення	Нагляд з боку центрального банку
Кредити	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Створення і ведення бази ненадійних клієнтів, загроза банкрутства позичальника
Платіжні картки	Шахрайство з боку клієнтів	Контроль за діяльністю клієнтів
Розрахунково-касове обслуговування		Аналіз операцій клієнтів
Цінні папери	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Детальний аналіз операції та її умов. Відповідальність персоналу за наслідки операції
Факторинг	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Детальний аналіз дебіторів
Форфейтинг	Проблеми з документами та можливі наслідки від асиметричності інформації	Детальний аналіз умов операції та контрагентів. Відповідальність працівників банку за результати операції
Фінансування міжнародної торгівлі	Проблеми з документами	Відповідальність працівників юридичного відділу за результати операції
Лізинг	Неадекватна для банку поведінка клієнта, заснована на асиметричності інформації	Контроль за діяльністю клієнтів
Інкасація	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата, контроль за поведінкою персоналу банку
Консультації	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата

Продовж. табл. 7.1

Банківський продукт	Можливі моральні ризики	Методи боротьби з моральними ризиками
Довірче управління	Асиметричність інформації у відносинах “банк – персонал”	Контроль за поведінкою персоналу банку
Зберігання цінностей	Шахрайство з боку персоналу	Ефективна заробітна плата
Банківські гарантії	Наявність гарантованого доступу до фінансових ресурсів, як результат – необґрунтовані гарантії з боку банку	Відповідальність керівництва банку за результати роботи
Дилінг	Шахрайство з боку персоналу	Контроль за поведінкою персоналу банку

Табл. 7.1 ілюструє можливі види моральних ризиків для різних банківських продуктів і набір методів з їх нейтралізації. Дана таблиця була розроблена з врахуванням специфіки діяльності банківської системи України. Це стосується як переліку банківських продуктів, так і типових моральних ризиків, що їх супроводжують, а також інструментарію з нейтралізації негативного впливу моральних ризиків.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність поняття “моральний ризик”?
2. Які причини можуть зумовити виникнення морального ризику?
3. Як поділяються моральні ризики в банківській діяльності?
4. Охарактеризуйте групу моральних ризиків у банківській діяльності, які обумовлені внутрішніми факторами.
5. Охарактеризуйте групу моральних ризиків у банківській діяльності, які обумовлені зовнішніми факторами.
6. Які наслідки для банківської діяльності можуть виникнути в результаті дії моральних ризиків?
7. На які категорії поділяються методи боротьби з моральним ризиком у діяльності банку?
8. Охарактеризуйте основні методи боротьби з моральними ризиками в банківській діяльності.

Тестові завдання

1. Вперше поняття морального ризику виникло у:
 - а) маркетинговій діяльності;
 - б) виробничій сфері;
 - в) сфері страхування;
 - г) партнерських відносинах.

2. Як впливає на прояв морального ризику асиметрія інформації?
 - а) позитивно;
 - б) не впливає;
 - в) збільшує вірогідність його настання;
 - г) зменшує вірогідність його настання.
3. До моральних ризиків у банківській діяльності, які обумовлені внутрішніми факторами, належать:
 - а) наявність Фонду гарантування вкладів населення;
 - б) наявність гарантованого доступу до фінансових ресурсів;
 - в) ризики, пов'язані з діяльністю наглядових органів;
 - г) необ'єктивність внутрішнього аудиту і контролю.
4. До моральних ризиків у банківській діяльності, які обумовлені зовнішніми факторами, належать:
 - а) залежність банку від основних клієнтів;
 - б) асиметричність інформації у відносинах “банк – персонал”;
 - в) ризики, пов'язані з діяльністю наглядових органів;
 - г) необ'єктивність внутрішнього аудиту і контролю.
5. Наслідки дії моральних ризиків на діяльність банку можуть бути такі:
 - а) зниження рівня захищеності банку внаслідок здійснення операцій підвищеної ризикованості;
 - б) покращення якості кредитного портфеля;
 - в) погіршення якості кредитного портфеля;
 - г) підвищення фінансової безпеки банку.
6. Методи боротьби з моральним ризиком поділяються на:
 - а) комбіновані;
 - б) статистичні;
 - в) зовнішні;
 - г) внутрішні.
7. Основними функціями бюро кредитних історій є:
 - а) збір та обробка інформації про клієнтів;
 - б) зберігання інформації про клієнтів;
 - в) розповсюдженням відомостей про клієнтів;
 - г) усі відповіді правильні.
8. Впровадження бюро кредитних історій в банківську систему дасть можливість:
 - а) знизити ризики процесу кредитування;
 - б) забезпечити ефективне функціонування механізму контролю позичальників;

- в) контролювати виконання банком обов'язкових економічних нормативів;
 - г) здійснювати безвиїзний контроль банківської діяльності.
9. До методів боротьби з моральними ризиками можна віднести:
- а) нагляд з боку центрального банку ;
 - б) контроль за поведінкою персоналу банку;
 - в) детальний аналіз дебіторів;
 - г) правильні відповіді б), в).
10. Нормативне регулювання банківської діяльності сприяє:
- а) мінімізації моральних ризиків у банківській діяльності;
 - б) контролю за обов'язковим резервуванням при здійсненні банком пасивних операцій;
 - в) виявленню проблем, пов'язаних з банкрутством банку;
 - г) усі відповіді правильні.

Список рекомендованої літератури

1. Бахмутова, Е. Цели банковского регулирования [Текст] / Е. Бахмутова // Мир финансов. – № 2. – 2007. – С. 22–26.
2. Болгар, Т. Н. Необходимость учета моральных рисков при оценке уровня финансовой безопасности банков [Текст] / Т. М. Болгар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – Т. 23. – С. 277–281.
3. Бернд, Р. Банковская система и контроль за банковской деятельностью в условиях рыночной экономики [Текст] / Р. Бернд. – Мюнхен, 1994. – С. 135.
4. Войфел, Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] / Вулфел Чарльз Дж. – М. : Корпорация “Федоров”, 2003. – 1584 с.
5. Ефимов, С. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование [Текст] / С. Ефимов. – М, 1996. – 525 с.
6. Загородній, А. Г. Фінансовий словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко ; М–во освіти України, НБУ. – 4-е вид. випр. і доп. – К. : Знання, 2002. – 576 с.
7. Инвестиционный словарь проекта "k2kapital" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocable.ru/dictionary/100/>.
8. Лейн, Тимоти. Моральный риск. Способствует ли финансирование МВФ неосмотрительности заемщиков и кредиторов? [Электронный ресурс] / Тимоти Лейн, Стивен Филипс. – Режим доступа : <http://www.imf.org>.
9. Ляско, А. Доверие и транзакционные издержки [Текст] / А. Ляско // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 42–58.

10. Марков, М. А. Бюро кредитных историй: проблемы и перспективы развития [Электронный ресурс] / М. А. Марков. – Режим доступа : [//www.finansy.ru](http://www.finansy.ru).
11. Alchian, A. A. Demsetz H. Production, information costs, and economic organization [Text] / A. A. Alchian . – American economic Review, 1972. – № 6. – v. 62.
12. Alchian, A. A., The firm is dead, long live the firm: a review of O. Williamson's The economic institutions of capitalism [Text] / / A. A. Alchian, S. Woodward. – Journal of economic Literature, 1988. – v. 26. – № 1. – P. 70.

Тема 8. МОДЕЛІ І МЕТОДИ ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

- 8.1. Експертні методи оцінки рівня фінансової безпеки банків.
- 8.2. Кількісна модель оцінки рівня фінансової безпеки банків.
- 8.3. Базові підходи до побудови моделі оцінки моральних ризиків.

8.1. ЕКСПЕРТНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Одним з методів експертних оцінок є анкетування. *Анкетування* – це метод одержання інформації шляхом письмової відповіді респондентів на систему стандартизованих питань анкети.

Основні типи анкет:

1. *Фактографічні анкети* – анкети, які містять питання щодо об'єктивної інформації про об'єкт експертизи. Такі анкети використовуються, наприклад, якщо передбачається систематизація даних, розробка баз даних. Вони також можуть бути використані для одержання статистичних даних про об'єкти експертизи.
2. *Тематичні анкети* – анкети, за якими визначається думка експертів у конкретній галузі з певного кола проблем.
3. *Цільові анкети* – анкети, призначені для аналізу управлінських технологій або їх елементів.
4. *Анкети рішень* – анкети, у яких подаються варіанти рішень тих або інших управлінських проблем.

Тематичні, цільові й анкети рішень належать до класу оцінних, якщо в них присутні спеціальні графи, у яких повинна даватися оцінка об'єкта керування за певним критерієм і передбаченою в анкеті шкалою. Найпоширеніші критерії, за якими проводяться оцінки, – порівняльна важливість оцінюваного альтернативного варіанта рішення. Оцінні анкети можуть бути й неявного типу, тобто в них може передбачатися не кількісна, а якісна оцінка, за якою при обробці може бути відновлена необхідна кількісна оцінка. Іноді замість точної кількісної оцінки в анкеті може зазначатися лише діапазон значень, за якими проводиться оцінка.

Анкети бувають відкритого й закритого типу. В анкеті закритого типу на кожне питання дані варіанти відповіді, а в анкеті відкритого типу відповіді можуть бути відображені в довільній формі.

Нижче наведений приклад оцінки рівня фінансової безпеки банку методом анкетування. Проведено анкетування 15 банків України, які відрізняються як за розмірами активів і капіталу, так і за напрямками діяльності, представляють різні групи банківської системи. Оскільки вибірка становила близько 10 % від усієї кількості банків, можна вважати її репрезентативною, а отримані результати такими, що відповідають реальному стану справ. Анкета, за допомогою якої здійснювалося анкетування, наведена в додатку А.

Основною проблемою, яка заважала проведенню дослідження, було те, що частина інформації, на думку респондентів, конфіденційна. В основному це стосувалося матеріальної оцінки ризиків, зокрема того, які збитки завдано банку внаслідок конкретного випадку реалізації ризику. Однак результати анкетування можна вважати достатніми для висновків про особливості управління фінансовою безпекою в банках України.

Результати анкетування були поділені на дві групи. Перша характеризує ставлення банків до забезпечення власної фінансової безпеки, друга – основні загрози, з якими стикаються українські банки.

У табл. 8.1 подані результати анкетування організації забезпечення фінансової безпеки в українських банках. Результати анкетування показали, що банки, особливо великі, приділяють увагу питанням забезпечення власної фінансової безпеки. Як правило, банки створюють спеціальні підрозділи або мають відповідального працівника, які займаються питаннями фінансової безпеки. 78 % банків розробили власні документи з управління фінансовою безпекою. 90 % з опитаних банків здійснюють діагностику фінансової безпеки, причому 55 % формують базу даних загроз і ризиків у діяльності банку, а ще 34 % користуються індикаторами при оцінці фінансової безпеки. Усі банки мають плани забезпечення безперервності (відновлення) фінансово-господарської діяльності, хоча це стосується основної діяльності та автоматизації.

Однак слід зазначити, що інколи дії банків мають фрагментарний характер. Крім того, на сьогоднішній день не існує єдиної методології щодо забезпечення фінансової безпеки в банках. Усе це обумовлює необхідність комплексного дослідження даної проблеми і формування єдиного методологічного комплексу щодо забезпечення фінансової безпеки.

Таблиця 8.1

**Результати дослідження організації забезпечення
фінансової безпеки в українських банках**

№ пор.	Питання	Відповіді респондентів, %
1	Яка обізнаність Вашого банку про зміни в міжнародних стандартах достатності капіталу (Базель II)?	
	<i>Слабка</i>	22
	<i>Ознайомилися</i>	44
	<i>Детально вивчили і використовуємо</i>	33
2	Частка (%) проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля	
	<i>Менше 2 %</i>	45
	<i>2-3 %</i>	35
	<i>Більше 3 %</i>	20
3	Внутрішні документи з управління фінансовою безпекою	78
4	Функції управління фінансовою безпекою у Вашій організації покладені на:	
	<i>Окремий підрозділ</i>	67
	<i>Окремого співробітника</i>	11
	<i>Керівників підрозділів</i>	22
5	Здійснюється окремий облік збитків, отриманих унаслідок кризових ситуацій в діяльності банку	67
6	Суб'єкт управління ризик-менеджментом взаємодіє з керівниками підрозділів (бізнес-напрямів) з метою зниження вірогідності настання кризових ситуацій	90
7	Банк використовує спеціальні процедури виявлення і (або) моніторингу рівня фінансової безпеки	90
	<i>Індикатори фінансової безпеки</i>	34
	<i>Самооцінка</i>	11
	<i>Ведення бази даних про прояви загроз і ризиків у діяльності банку</i>	55
8	Чи використовує Ваша організація страхування?	100
9	Розроблені плани забезпечення безперервності (відновлення) фінансово-господарської діяльності	100
	<i>Основної діяльності</i>	90
	<i>Господарської (допоміжної) діяльності</i>	10
	<i>Функціонування автоматизованих банківських систем</i>	80
10	У рамках системи внутрішнього контролю здійснюється контроль за дотриманням встановлених правил і процедур	100

У результаті анкетування українських банків щодо можливих загроз їх діяльності отримані результати, які наведені в табл. 8.2.

Таблиця 8.2

**Результати анкетування українських банків
щодо можливих загроз їх діяльності**

Прояви загроз і ризиків для фінансової безпеки банку в процесі його діяльності	Відповіді респондентів, %
Зловживання або протиправні дії службовців кредитної організації (або за їх участі)	33
<i>Кілька разів на квартал</i>	33
<i>Кілька разів на рік</i>	0
<i>Подібних випадків не було</i>	67
Протиправні дії третіх осіб	33
<i>Кілька разів на квартал</i>	22
<i>Кілька разів на рік</i>	11
<i>Подібних випадків не було</i>	67
Порушення кредитною організацією або службовцями трудового законодавства	22
<i>Кілька разів на квартал</i>	11
<i>Кілька разів на рік</i>	11
<i>Подібних випадків не було</i>	78
Порушення іншого законодавства, невиконання або неналежне виконання зобов'язань, що виникають з договорів, пов'язаних з основною діяльністю; порушення правил ділового етикету	33
<i>Кілька разів на квартал</i>	0
<i>Кілька разів на рік</i>	33
<i>Подібних випадків не було</i>	67
Пошкодження або втрата основних засобів та інших матеріальних активів, вихід з ладу устаткування та систем	33
<i>Кілька разів на квартал</i>	11
<i>Кілька разів на півріччя</i>	0
<i>Кілька разів на рік</i>	22
<i>Подібних випадків не було</i>	67
Неналежна організація діяльності, помилки управління та виконання	11
<i>Кілька разів на квартал</i>	0
<i>Кілька разів на рік</i>	11
<i>Подібних випадків не було</i>	89
Можливі загрози та ризики фінансової безпеки банку в процесі його діяльності	
<i>Протиправні дії третіх осіб</i>	44
<i>Зміни в законодавстві</i>	45
<i>Зміни в політиці та діях Національного банку</i>	30
<i>Прихід нових сильних гравців на ринок банківських послуг</i>	35
<i>Економічна (фінансова) криза в країні</i>	67

Результати проведеного дослідження свідчать про небажання банків визнавати недоліки в діяльності, тому що більшість з них констатувала відсутність будь-яких проявів ризиків.

Серед потенційних загроз найбільш поширеними, на думку банкірів, є економічна (фінансова) криза в країні (67 % респондентів), зміни в законодавстві (45 % респондентів), протиправні дії третіх осіб (44 % респондентів), прихід нових сильних гравців на ринок банківських послуг (35 % респондентів), а також зміни в політиці та діях НБУ (30 % респондентів).

На практиці якісну оцінку рівня фінансової безпеки банку необхідно здійснювати шляхом заповнення анкети, яка наведена в табл. 8.3. Анкету про діяльність конкретного банку повинен заповнювати експерт. Це може бути представник вищого керівництва або начальник аналітичного відділу банку.

При заповненні анкети по черзі розглядається кожен з наданих критеріїв і виставляється оцінка 0 або 1 відповідно до варіанта відповіді на поставлене питання згідно з розподілом балів, який наведений у табл. 8.3.

Залежно від кількості набраних балів можна застосовувати такий перелік стану фінансової безпеки банку:

- 1) 25-30 % – високий рівень фінансової безпеки банку;
- 2) 20-25 % – достатній рівень фінансової безпеки банку;
- 3) 15-20 % – низький рівень фінансової безпеки банку;
- 4) менше 15 % – критичний рівень фінансової безпеки.

Якщо загальна оцінка нижча від критичного рівня, необхідно проводити комплексний аналіз, який дозволить виявити конкретні проблемні місця в діяльності банку.

Таблиця 8.3

Анкета для оцінки рівня фінансової безпеки банку*

№ пор.	Критерій	Кількість балів за відповідь	
		ТАК	НІ
1	Досвід роботи керівництва банку (голова і члени правління) більше 5 років	1	0
2	Втрата основних співробітників	0	1
3	У банку є відділ оцінки ризиків	1	0
4	Використання в роботі банку апробованих методик оцінки ризиків	1	0
5	Диверсифікована структура активів і пасивів банку	1	0

* Для показників, що містять аналіз тимчасового інтервалу, останній дорівнює 12 місяцям.

Продовж. табл. 8.3

№ пор.	Критерій	Кількість балів за відповідь	
		ТАК	НІ
6	Значний рівень залежності від акціонерів та інсайдерів	0	1
7	Прозорість роботи банку для клієнтів і контрагентів	1	0
8	Наявність доступу до дешевих ресурсів	1	0
9	Банк належить іноземній материнській компанії	1	0
10	Наявність довгострокової стратегії розвитку (на термін від 3 років і більше)	1	0
11	Втрата основних клієнтів	0	1
12	Погіршення фінансового стану банку	0	1
13	Проведення високоризикових операцій	0	1
14	Ризик зміни умов діяльності, наприклад, зміна правового поля	0	1
15	Негативний вплив зовнішнього середовища	0	1
16	Наявність макроекономічних криз у країні	0	1
17	Збалансованість активів і пасивів за термінами	1	0
18	Збалансованість активів і пасивів за суб'єктами	1	0
19	Збільшення обсягів простроченої заборгованості	0	1
20	Високий рівень проблемних кредитів	0	1
21	Збільшення неповернених кредитів	0	1
22	Збільшення неповернених кредитів	0	1
23	Збільшення частки високоризикових активів	0	1
24	Розголошення, витік конфіденційної інформації про банк	0	1
25	Низький рівень кваліфікації персоналу	0	1
26	Низька рентабельність діяльності (нижча, ніж середня по банківському сектору і (або) по групі, до якої належить банк)	0	1
27	Втрата довіри з боку вкладників (відтік депозитів з банку)	0	1
28	Регулярні випадки збоїв і нестабільної роботи інформаційної системи банку	0	1
29	Наявність у банку плану антикризових заходів	1	0
30	Висока залежність діяльності банку від політичної ситуації в країні	0	1
31	Погіршення ділової репутації банку	0	1
	МАКСИМУМ БАЛІВ	30	

8.2. КІЛЬКІСНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Для оцінки рівня фінансової безпеки з використанням кількісних методів можна застосовувати скорингову методику. Основою даної методики є розрахунок кількості балів, який здійснюється за оцінками фінансових коефіцієнтів і показників.

Кожний банк у процесі роботи прагне знайти межу між прибутковістю і ризиком, які знаходяться в прямій залежності. Тобто свідомо йдучи на великі ризики, банк сподівається отримати значний прибуток. Однак необхідно враховувати, що дуже великі ризики навіть і при значному прибутку роблять діяльність банківської установи залежною від зміни безлічі факторів. У результаті це може спричинити його неплатоспроможність і, як наслідок, банкрутство. Водночас отримання незначних обсягів прибутку, яке можливе при невисокому рівні ризиків, ставить під сумнів доцільність діяльності даного суб'єкта ринкової економіки, оскільки саме прибуток є основним мірилом ефективності роботи.

Оскільки фінансова безпека банку визначається рівнем його захищеності і ступенем ефективності діяльності, основою побудови методики оцінки фінансової безпеки банку є дві групи показників:

- показники, які характеризують ефективність діяльності банку;
- показники, які характеризують рівень його захищеності та здатність протистояти кризовим явищам.

У табл. 8.4 поданий перелік показників ефективності, який необхідно використовувати в методиці, а також їх розрахунок і коротка характеристика.

Одним з основних показників, що характеризують ефективність банку, є відношення прибутку до величини активів. Застосування цього показника доречне, оскільки всі інші показники ефективності управління активами вторинні щодо рентабельності активів. Крім того, ці показники в основному визначаються політикою банку та стратегією керівництва у сфері управління активами. По суті з позиції конкретного банку жодна корисна інформація може не надаватися через специфіку його діяльності.

Ще одним важливим показником, що характеризує ефективність діяльності банку, є рівень його маржі, тобто різниця між ставками за кредитами та депозитами. Даний показник фактично характеризує потенціал банку, його можливість здійснювати прибуткову діяльність. Порівняння даного показника з середнім значенням у банківській системі і значеннями конкурентів визначає рівень потенційної конкурентоспроможності банку. Істотне зниження маржі за короткий проміжок часу негативно впливає на рівень фінансової безпеки банку. На думку окремих авторів, значення процентної маржі має становити мінімум 4-5 %.

Показники ефективності діяльності банку

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Норматив
Рентабельність активів	Чистий прибуток/ Активи	Ефективність роботи керівництва банку. Віддача від вкладених коштів. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На сьогоднішній день порогове значення – 1,5 %*
Рівень процентної маржі (кредити-депозити)	Середня процентна ставка за кредитами – середня процентна ставка за депозитами	Характеризує ефективність процентної політики. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На думку окремих авторів, порогове значення – 5 %
Ефективність роботи банку	Дохід/Витрати	Загальна ефективність роботи банківської установи. Її здатність генерувати дохід	Більше 1
Ефективність операцій з процентними коштами	Процентний дохід/ Процентні витрати	Збалансованість процентних операцій банку	Більше 1
Ефективність комісійної діяльності	Комісійні доходи/ Комісійні витрати	Здатність банку заробляти на наданні комісійних послуг	Більше 1
Прибуток на одного співробітника	Чистий прибуток/ Кількість співробітників	Продуктивність (ефективність) праці працівників банку. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого або середнього значення по групі (I, II, III, IV), в яку входить банк. На сьогоднішній день воно становить 11 000 грн.**

* [7].

** [6]

Існує ряд показників, які дозволяють оцінити в цілому й частково ефективність роботи банківської установи. При цьому найширше використовується класичне визначення ефективності як відношення результату (доходу) до витрат, необхідних для отримання цього результату. З даного визначення випливає, що значення показника ефективності має бути більшим від одиниці. У протилежному випадку банк зможе забезпечити собі лише беззбиткову діяльність (ефективність = 1) або він отримуватиме збитки (ефективність < 1).

Загальну ефективність роботи банку характеризує відношення сумарних доходів до сумарних витрат. Відповідні значення беруться зі “Звіту про прибутки і збитки”. Цей показник свідчить про здатність банку заробляти достатню кількість коштів для того, щоб покрити понесені витрати і отримати нормальний прибуток. Як конкретний показник використовується зіставлення доходів і витрат за однорідними операціями. Оскільки основні доходи банки отримують від операцій з процентними коштами, а також комісійних операцій, для аналізу доцільно використовувати два показники: ефективність операцій з процентними коштами та ефективність комісійної діяльності.

Наступним критерієм, що дозволяє оцінити ефективність роботи банку, є успішність кадрової політики і дієвість системи оплати праці персоналу банку. Роздуті штати кредитних організацій потребують великих затрат, а надмірні витрати на оплату праці погіршують фінансові показники організації. Порівняно невеликі мобільні колективи, навпаки, здатні генерувати додатковий прибуток для акціонерів. Для кількісної оцінки даного критерію слід використовувати показник рівня прибутку на одного співробітника.

Наступною групою показників, без яких неможливо зробити обґрунтований і зважений висновок про рівень фінансової безпеки банку, є показники захищеності. Перелік, розрахунок і їх стисла характеристика наведені в табл. 8.5.

Таблиця 8.5

Показники, що характеризують рівень захищеності банку

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Норматив
Ліквідність (миттєва)	Високоліквідні активи/Поточні пасиви	Здатність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання за рахунок високоліквідних активів	>20 %
Рівень проблемних кредитів	(Проблемні (прострочені) кредити/Кредитний портфель) · 100 %	Характеризує якість кредитного портфеля. Рівень простроченої заборгованості в ньому	<5 %
Коефіцієнт кредитних ризиків	Сума проблемних кредитів/Сума резервів під кредитні операції	Рівень покриття резервами потенційних збитків від кредитних операцій	<1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань	Кредити/Зобов'язання	Агресивність кредитної політики банку	Оптимально – 0,53-0,9; >0,9 – низька кредитна стійкість; <0,53 – загроза збитків

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Норматив
Коефіцієнт достатності капіталу	(Капітал/ (Зобов'язання + капітал)) · 100 %	Співвідношення власних і залучених коштів. Чим вище значення, тим більший ризик беруть на себе власники банку	>10 %
Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	Сума кредитів, виданих іншим банкам/ Сума отриманих міжбанківських кредитів	Характеризує тип кредитної політики, що проводиться банком на ринку міжбанківських запозичень	Якщо 1,4, то це загроза для кредитної і фінансової стійкості банку
Загальна валютна позиція	Відкрита валютна позиція по всіх іноземних валютах у гривневому еквіваленті / Капітал банку	Характеризує валютну стійкість банку, наскільки капітал банку покриває можливі збитки у разі несприятливої зміни валютних курсів	<30 %

Показник ліквідності характеризує здатність банку своєчасно здійснювати платежі за зобов'язаннями. Для фінансової безпеки банківської установи основним є показник миттєвої ліквідності, оскільки саме можливість швидко розрахуватися за поточними зобов'язаннями створює передумови для стабільної діяльності банку. Найменші ознаки нездатності банку виконати свої зобов'язання можуть викликати паніку серед вкладників, що у свою чергу може призвести до банкрутства комерційного банку.

Рівень фінансової безпеки також залежить від якості активів банку. Більшість українських банків – це універсальні кредитні установи, тому основним напрямом їх діяльності є кредитування фізичних і юридичних осіб. Отже, важливим показником є відношення суми проблемних кредитів до загальної величини кредитного портфеля. В умовах банківської системи України даний показник особливо актуальний, оскільки здатний на ранніх стадіях сигналізувати про зниження рівня фінансової безпеки.

Коефіцієнт кредитних ризиків є додатковим показником, що дозволяє оцінити, чи достатньо сформованих резервів для того, щоб покрити можливі збитки за проблемними кредитами. Якщо значення даного коефіцієнта перевищує одиницю, це вказує на погіршення фінансової безпеки банківської установи, оскільки в даному випадку масове неповернення кредитів може призвести до збитків і спровокувати банкрутство банку.

Одним з найважливіших показників рівня захищеності банку є коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань. Він характеризує

агресивність кредитної політики і рівень кредитної стійкості банку. Тип кредитної політики, що проводиться банком, здійснює безпосередній вплив на рівень його фінансової безпеки. Оптимальним діапазоном для даного коефіцієнта прийнято вважати 0,53-0,9. Якщо значення нижче 0,53, банківська установа може виявитися неспроможною заробити достатньо коштів для виконання своїх зобов'язань перед вкладниками і кредиторами банку. Якщо ж значення вище 0,9, в даній ситуації практично всі залучені банком кошти використовуються для кредитування. Оскільки кредитування є достатньо ризиковою операцією, рівень фінансової безпеки знижується.

За останні декілька років вітчизняні банки і компанії істотно збільшили активність на міжнародних фінансових ринках. Отже, важливість контролю за валютною позицією істотно зросла. Це пов'язано як з нестабільністю на міжнародних валютних ринках, так і з невизначеністю в політиці Національного банку України щодо валютного регулювання. Ігнорування даних ризиків може призвести до втрат, тому необхідно здійснювати постійний контроль за рівнем валютних ризиків банку. Основним показником, що характеризує рівень валютного ризику, є відношення величини відкритої валютної позиції до капіталу.

Як база для розробки кількісної методики оцінки фінансової безпеки банку використовується комплексна методика з інтегральним значенням у 130 балів – максимум по 10 балів на кожний із запропонованих показників. Рівень фінансової безпеки визначається за кількістю набраних балів.

Особливість запропонованої методики полягає в тому, що в ній здійснено спробу подолати один з головних недоліків кількісних методик – жорстку прив'язку до нормативних значень показників і недостатній ступінь врахування динаміки зміни показників. Особливо це стосується виставлення балів.

Для усунення недоліків пропонується ввести поняття “сіра зона” за аналогією з погрішністю у фізиці. Вона характеризує значення показника, при якому важко однозначно оцінити показник. Наприклад, показник рівня проблемних кредитів рекомендується не більше 5 %. Допустиме значення цього показника у банку 4,8 % формально відповідає нормативу, але реально даний показник у бальному виразі не можна прирівнювати до значення показника, наприклад, в 2 %. Аналогічною є ситуація, якщо показник дорівнює 5,1 %. Формально він не відповідає нормативу, але реально за своєю економічною суттю дуже близький до значення 4,8 %. Якщо не враховувати “сіру зону”, картина для цих двох банків буде діаметрально протилежною. Тому доцільно використовувати як “сіру зону” інтервал $\pm 10\%$ від нормативного значення. Розподіл балів з урахуванням значення показника наведений в табл. 8.6.

Таблиця 8.6

Розподіл балів з урахуванням значення показника

Параметр показника	Кількість балів
Гірше за нижній поріг “сірої зони”	0
Гірше за норматив, але вище за нижній поріг “сірої зони”	5
Краще за норматив, але гірше за верхній поріг “сірої зони”	7,5
Краще за норматив і вище за верхню межу “сірої зони”	10

У табл. 8.7 наведені конкретні значення “сірих зон” для кожного із запропонованих показників, які розраховані на основі нормативних значень, запропонованих в економічній літературі .

Таблиця 8.7

Значення “сірих зон” для кожного із запропонованих у методиці показників

Назва показника	Нормативне значення	“Сіра зона”
Рентабельність активів, %	1,5	1,35-1,65
Рівень процентної маржі (кредити-депозити), %	>5	4,5-5,5
Ефективність роботи банку	Більше 1	0,9-1,1
Ефективність операцій з процентними коштами	Більше 1	0,9-1,1
Ефективність комісійної діяльності	Більше 1	0,9-1,1
Прибуток на одного співробітника	11 000	10 000-12 000
Ліквідність (миттєва), %	>20	18-22
Рівень проблемних кредитів, %	<5	4,5-5,5
Коефіцієнт кредитних ризиків	<1	0,9-1,1
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань	Оптимально – 0,53-0,9, >0,9 – низька кредитна стійкість, <0,53 – загроза збитків	0,5-0,9
Коефіцієнт достатності капіталу, %	>10	9-11
Співвідношення отриманих і виданих міжбанківських кредитів	Якщо >1,4, то це загроза для кредитної та фінансової стійкості банку	1,25-1,55
Загальна валютна позиція, %	<30	27-33

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

Для того, щоб урахувати динаміку зміни показників, необхідно використовувати додаткові бали. У випадку, якщо динаміка зміни показника позитивна, до поточної кількості балів за показником додається 1 бал. Якщо показник максимальний, бали не додаються. Якщо ж динаміка негативна, то відповідно віднімається один бал.

Отже, оцінка фінансової безпеки банку здійснюється за такою формулою:

$$\left\{ \begin{array}{l} S = \sum_{i=1}^n MAX_i \cdot P_i + D_i \\ P_i = 1, \quad K_i > Z_h \\ P_i = 0,75, \quad K_i > t_i \ \alpha \ K_i < Z_h, \\ P_i = 0,5, \quad K_i < t_i \ \alpha \ K_i > Z_l \\ P_i = 0, \quad K_i < Z_l \end{array} \right. \quad (8.1)$$

- де S – загальна кількість балів;
 MAX_i – кількість балів з i -го показника;
 t_i – нормативне значення i -го показника;
 Z_h – верхня межа “сірої зони”;
 Z_l – нижня межа “сірої зони”;
 K_i – фактичне значення i -го показника;
 D_i – премія/штраф за тенденції зміни i -го показника;

За результатами аналізу банк може отримати один з трьох типів оцінки рівня фінансової безпеки: критичний (менше 80 балів), недостатній (80-110 балів), достатній (110-130 балів). Критична оцінка означає серйозне порушення рівня фінансової безпеки банку. Недостатня оцінка свідчить про наявність ряду проблем у діяльності банку, які в майбутньому можуть стати причиною виникнення кризи. Достатня оцінка відповідає задовільному рівню фінансової безпеки банку.

8.3. БАЗОВІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МОДЕЛІ ОЦІНКИ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Однією з найбільших проблем, пов’язаних з моральними ризиками банку, є їх оцінка. На сьогоднішній день немає методик достовірної оцінки, тому банки не можуть оцінити рівень ризику і загроз, що є результатом дії моральних ризиків, відповідно і наслідків від них.

Різноманітні форми прояву моральних ризиків, наприклад, моральні ризики, пов’язані з кредитною діяльністю, моральні ризики,

пов'язані з персоналом, моральні ризики, пов'язані з наявністю материнської компанії та ін. обумовлюють необхідність розробки конкретних моделей для конкретних видів (форм) моральних ризиків. Важко уявити собі модель, яка одночасно на базі одного набору параметрів оцінюватиме моральний ризик, пов'язаний з видачею кредиту клієнтові, і моральний ризик, пов'язаний з діями персоналу. Єдиним варіантом розрахунку інтегральної величини морального ризику для банку є побудова декількох моделей оцінки з подальшим підсумовуванням балів по кожній моделі й отриманням сукупного результату, який і дає загальне уявлення про величину морального ризику.

Розглянемо загальні рекомендації щодо побудови моделі оцінки моральних ризиків. Як приклад морального ризику візьмемо ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю банку. На сьогодні саме кредитна діяльність приносить близько 80 % доходів українським банкам [6].

Основою будь-якої моделі оцінки моральних ризиків є те, що моральний ризик економічно вигідний для сторони, що його спричиняє. Відповідно величина розбіжності зі знаком плюс фактично буде величиною морального ризику, яку слід привести до зручного для сприйняття вигляду – частки від одиниці або відсотків.

Якщо моральний ризик пов'язаний з кредитуванням клієнтів, умови отримання кредиту повинні бути такими, щоб клієнту було вигідніше повернути кредит з відсотками, ніж своїми діями або бездіяльністю зумовити його непогашення. У математичному вигляді дану тезу можна оформити таким чином: цільова функція клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$), де x_1 – набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_1)$), повинна набувати більшого значення, ніж у випадку неповернення ($F(x_2)$), де x_2 – набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_2)$).

$$F(x_1) > F(x_2). \quad (8.2)$$

Отже, використовуючи дану нерівність, можна вивести коефіцієнт морального ризику (K_{mr}), який дорівнює відношенню цільової функції клієнта у разі неповернення кредиту ($F(x_2)$) до цільової функції клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$):

$$K_{mr} = \frac{F(x_2)}{F(x_1)}. \quad (8.3)$$

Отримане значення слід трактувати так:

$K_{mr} < 1$ – моральний ризик у даній операції мінімальний і його можна не враховувати при визначенні ризику операції;

$K_{mr} = 1$ – моральний ризик присутній, але його реалізація залежить від поведінки клієнта. У даному випадку необхідно детально вивчити кредитну історію клієнта;

$1 < K_{mr} < 1,2$ – перша із зон підвищених ризиків реалізації моральних ризиків за операцією. Банку слід запровадити деякі додаткові обмеження або умови здійснення операції, щоб нівелювати різницю між функціями корисності клієнта;

$1,2 < K_{mr} < 1,5$ – наступна, більш критична зона з погляду реалізації моральних ризиків. Вигоди від реалізації функції неповернення досить очевидні для клієнта. Найбільш простим варіантом поведінки банку в даному випадку є відмова від здійснення операції. У разі її необхідності слід вжити ряд заходів з вирівнювання функцій і здійснення додаткового контролю за клієнтом;

$K_{mr} > 1,5$ – у даному випадку вигоди від реалізації моральних ризиків дуже очевидні для клієнта, що обумовлює критичну величину даного ризику для банку. Здійснення операції є ризикованим явищем, тому від неї слід відмовитися.

Дані методичні рекомендації не претендують на роль відпрацьованої методики, але дозволяють визначити основні підходи до оцінювання рівня моральних ризиків для тієї чи іншої банківської операції. Основними змінними у функціях мають бути сума кредиту, розмір відповідальності за неповернення кредиту (у грошовому виразі), сума відсотків.

Стосовно набору інших змінних у функції, то, оцінюючи рівень морального ризику при вирішенні питання про надання кредиту, необхідно розглянути ряд елементів, враховуючи репутацію позичальника в сенсі його чесності, розсудливості, порядності та дотримання норм ділової етики. Чи здатний він ухилитися від виконання своїх зобов'язань при несприятливих обставинах на ринку? Чи є у нього схильність до нечесних прийомів конкуренції? Чи консервативний він у підході до своїх зобов'язань? Наскільки бездоганні у минулому його поведінка і зв'язки? Якою репутацією він користується в діловій сфері та банківських колах [4]?

Контрольні питання

1. Назвіть методи експертних оцінок.
2. Які ви знаєте типи анкет та сфери їх застосування?
3. Яким чином здійснюється якісна оцінка рівня фінансової безпеки банку?
4. За якими основними методиками побудована модель кількісної оцінки рівня фінансової безпеки банків?

5. Охарактеризуйте основні показники ефективності діяльності банку, які використовуються в методиці оцінки фінансової безпеки банку.
6. Охарактеризуйте поняття “сіра зона”, її місце та значення при розрахунку показників.
7. У чому полягає особливість морального ризику у банківській діяльності?
8. Обґрунтуйте необхідність здійснення обліку та оцінки моральних ризиків у банківській діяльності.

Тестові завдання

1. До методів експертних оцінок належать:
 - а) факторний аналіз;
 - б) маркетинговий контроль;
 - в) анкетування;
 - г) лабораторні випробовування.
2. До анкет, у яких подаються варіанти рішень тих або інших управлінських проблем, належать:
 - а) цільові анкети;
 - б) тематичні анкети;
 - в) фактографічні анкети;
 - г) анкети рішень.
3. До потенційних загроз фінансовій безпеці банку можна віднести:
 - а) кількість отриманих банком ліцензій НБУ для здійснення операцій;
 - б) додаткову емісію цінних паперів;
 - в) фінансово-економічну кризу в країні;
 - г) зміни в законодавстві, політиці та діях НБУ.
4. До показників ефективності діяльності банку можна віднести:
 - а) рентабельність активів;
 - б) рівень процентної маржі;
 - в) прибуток на одного співробітника
 - г) правильні відповіді а), б), в).
5. До показників, що характеризують рівень захищеності банку належать:
 - а) коефіцієнт кредитних ризиків;
 - б) коефіцієнт достатності капіталу;
 - в) коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань;
 - г) правильна відповідь відсутня.

6. Поняття “сіра зона” застосовується при:
- а) визначенні рівня кваліфікації працівника;
 - б) зміні керівництва банку;
 - в) проведенні операцій з векселями;
 - г) розрахунку показників діяльності банку.
7. Критична оцінка рівня фінансової безпеки банку знаходиться у діапазоні:
- а) 110-130 балів;
 - б) 110-80 балів;
 - в) 80 та менше балів;
 - г) правильна відповідь а).
8. Додаткові бали використовуються для:
- а) викривлення результатів розрахунку показників;
 - б) врахування динаміки зміни показників;
 - в) формування та подання звітності в НБУ;
 - г) прогнозування прибутку при здійсненні операцій на валютному ринку.
9. Моральний ризик у банківській діяльності є:
- а) прямим наслідком економічної вигоди для сторони, що його спричиняє;
 - б) показником, який сприяє збільшенню прибутку банку;
 - в) регулятором адекватності банківського капіталу;
 - г) способом стимулювання роботи працівників банку.
10. Прояви моральних ризиків можливі у діяльності, яка:
- а) пов’язана з діями з персоналу;
 - б) пов’язана з кредитною діяльністю;
 - в) пов’язана з депозитною діяльністю;
 - г) усі відповіді правильні.

Список рекомендованої літератури

1. Болгар, Т. Н. Необходимость учета моральных рисков при оценке уровня финансовой безопасности банков [Текст] / Т. М. Болгар // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Т. 23. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – С. 277–281.
2. Болгар, Т. Н. Моральный риск и его особенности в банковской деятельности [Текст] / Т. М. Болгар // Новітня цивілізація: проблеми становлення і трансформації : зб. наук. пр. за матеріалами міжнародної наукової конференції (22-23 травня 2008 р.). – Д. : ДУЕП, 2008. – С. 5–7.

3. Войфел, Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] / Вулфел Чарльз Дж. – М. : Корпорация “Федоров”, 2003. – 1584 с.
4. Лейн, Тимоти. Моральный риск. Способствует ли финансирование МВФ неосмотрительности заемщиков и кредиторов? [Электронный ресурс] / Тимоти Лейн, Стивен Филипс. – Режим доступа : <http://www.imf.org>.
5. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / ред. Е. А. Олейников. – М. : Бизнес-школа Интел-Синту, 1997. – 288 с.
6. Официальный сайт Национального банка Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.bank.gov.ua/bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm.
7. Официальный сайт Национальной библиотеки им. Вернадского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : – www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/txts/07mpvppb.htm /.
8. Пластун, О. Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємництва [Текст] / О. Л. Пластун // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1 (22). – С. 40–44.

УМОВИ ВИКОНАННЯ ТЕСТІВ

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ ЗА ТЕМАМИ В РОЗРІЗІ КОЖНОГО ПИТАННЯ

№ питання	Тема							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	б, в	в	б, в	г	б, в, г	б, в	в	в
2	а, б, в	а, в	в, г	а, б, в	б, в	а, б	в	г
3	а, в	б, г	а, б, в	г	а, б, в	а	б, г	в, г
4	а	а, б, в	а	а, б	а, б	а, б, в	а, в	г
5	а, б, в	а, б, в	в	в	а, в	б	а, в	а, б, в
6	в, г	г	а	а	а, в	а, б, в	в, г	г
7	б, в	а, в	а	а	в, г	в	г	в
8	а, г	б	в	в	г	а, б	а, б	б
9	в, г	г	в	а, б	г	а, б, в	а, б, в	а
10	г	г	а	б	б	г	г	г

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Кількість балів	Оцінка
9-10	Відмінно
7-8	Добре
5-6	Задовільно
Менше 5	Незадовільно

Додаток А

**АНКЕТА
“УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКУ”**

1. Загальні відомості про банк

Таблиця А.1

Кількість діючих філій	
Валюта балансу кредитної організації за станом на 01.01.2010, тис. грн.	
Прибуток на 01.01.2010, тис. грн.	
Штатна чисельність, усього (включаючи філії), у тому числі в головному офісі	

2. Характеристика діяльності банку

Таблиця А.2

№ пор.	Напрямок діяльності	Пріоритетність напрямку діяльності
1	Банківське обслуговування фізичних осіб	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
2	Банківське обслуговування юридичних осіб	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
3	Здійснення платежів і розрахунків, крім платежів і розрахунків, які здійснюються у рамках обслуговування клієнтів кредитної організації	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
4	Агентські послуги	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
5	Операції та угоди на ринку цінних паперів і термінових фінансових інструментів	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється

Продовж. табл. А.2

№ пор.	Напрямок діяльності	Пріоритетність напрямку діяльності
6	Надання послуг корпоративним клієнтам, органам державної влади й місцевого самоврядування на ринку капіталів	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
7	Управління активами	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється
8	Брокерська діяльність	- основний; - один з основних; - підтримується; - не здійснюється

Коментарі щодо заповнення таблиці А.2

Чи виникли у Вас проблеми або запитання при заповненні даної таблиці?

Ні

Так

Укажіть, з чим вони були пов'язані:

Класифікація напрямків діяльності не відповідає прийнятій у Вашій кредитній установі

(Поясніть)

Незрозуміло, до яких напрямків діяльності віднести окремі операції

(Укажіть, які)

Складно визначити прибуток для окремих напрямків діяльності

(Поясніть, чому)

Інше _____
(Укажіть)

3. Яка поінформованість Вашого банку про зміни в міжнародних стандартах достатності капіталу (Базель II)?

- Питання вивчалось спеціально
- Маємо інформацію про основні зміни
- Є загальне уявлення
- Не маємо інформації

3.1. Якщо питання вивчалось спеціально, який підхід до визначення величини регулятивного капіталу на покриття операційного ризику є оптимальним для Вашої організації?

- Базовий індикативний підхід (BIA)
- Стандартизований підхід (STA)
- Альтернативний стандартизований (ASA)
- Передові методи виміру ризику (AMA)

3.2. Якщо вважаєте, що оптимальним для Вашої організації буде AMA, які методики та (або) моделі оцінки операційного ризику Ви плануєте використовувати?

Власні внутрішні

(Укажіть, на основі яких методів вони розроблені)

Розробки інших організацій

(Укажіть, яких)

4. Оцініть частку (%) проблемних кредитів у структурі загального кредитного портфеля Вашої організації

5. Які внутрішні документи, що регламентують управління фінансовою безпекою, розроблені у Вашій організації?

- Є окремий документ
- Окремого документа немає, але питання управління операційним ризиком відображені в інших внутрішніх документах

(Укажіть, в яких саме)

5.1. Внутрішні документи, присвячені управлінню фінансовою безпекою, затверджені:

- Радою директорів (наглядовою радою)

- Виконавчим органом (одноособовим, колегіальним)
Не затверджені
Інше _____
(Укажіть) _____

6. Функції управління фінансовою безпекою у Вашій організації покладені на:

- Окремий підрозділ
Окремого співробітника
Керівників підрозділів
Не розподілені
Інше _____
(Укажіть) _____

6.1. Якщо функції управління фінансовою безпекою покладені на окремих підрозділ (службовця), які його обов'язки?

- Розробка довгострокової програми управління фінансовою безпекою
Збір інформації про можливі загрози
Виявлення джерел (картографія) ризиків у діяльності банку
Аналіз і дослідження питань управління фінансовою безпекою
Інше _____
(Укажіть) _____

7. Чи ведеться у Вашій кредитній організації окремий облік збитків, отриманих внаслідок кризових ситуацій у діяльності банку?

Так

_____ (Укажіть, яким підрозділом (службовцем) ведеться)

Ні

_____ (Укажіть, який порядок обліку операційних збитків)

8. Чи встановлений порядок розслідування випадків таких збитків?

Так

Ні

9. Прояви загроз і ризиків для фінансової безпеки банку в процесі його діяльності (за станом на певну дату).

Таблиця А.3

№ пор.	Прояви загроз і ризиків для фінансової безпеки в результаті діяльності банку	Частота випадків (у середньому)	Кількість випадків	Сума збитків у середньому на випадок, тис. грн.
1	Зловживання або протиправні дії службовців кредитної організації (або за їх участі)	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
2	Протиправні дії третіх осіб	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
3	Порушення кредитною організацією або службовцями трудового законодавства	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
4	Порушення іншого законодавства, невиконання або неналежне виконання зобов'язань, які впливають з договорів, пов'язаних з основною діяльністю; порушення звичаїв ділового обороту	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
5	Пошкодження або втрата основних засобів та інших матеріальних активів, вихід з ладу устаткування та систем	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
6	Неналежна організація діяльності, помилки управління та виконання	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		
7	Інші - _____ - _____ - _____	☐ Кілька разів на місяць ☐ Кілька разів на квартал ☐ Кілька разів на півріччя ☐ Кілька разів на рік ☐ Подібних випадків не було		

10. *Можливі загрози та ризики для фінансової безпеки банку в процесі його діяльності.*

Таблиця А.4

№ пор.	Прояви загроз і ризиків для фінансової безпеки в результаті діяльності банку	Імовірність настання (висока, середня, низька)
ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ		
1	Зловживання або протиправні дії службовців кредитної організації (або за їхньої участі)	
2	Протиправні дії третіх осіб	
3	Порушення кредитною організацією або службовцями трудового законодавства	
4	Пошкодження або втрата основних засобів та інших матеріальних активів	
5	Вихід з ладу устаткування та систем	
6	Неналежна організація діяльності, помилки в управлінні та виконанні	
7	Інші - _____ - _____ - _____	
ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ		
1	Зміни в законодавстві	
2	Зміни в політиці та діях Національного банку	
3	Прихід нових сильних гравців на ринок банківських послуг України	
4	Економічна (фінансова) криза в країні	
5	Інші - _____ - _____ - _____	

11. *Чи взаємодіє у Вашій установі ризик-менеджмент із керівниками підрозділів (бізнес-напрямків) з метою зниження ймовірності настання кризових ситуацій?*

Ні

Так

_____ (Укажіть, в якій формі, з якою періодичністю)

12. Чи розроблена у Вашій організації внутрішня звітність з питань управління фінансовою безпекою й ризиками?

Ні

Так

(Укажіть, який підрозділ (службовець) відповідає за її складання,

кому (якому) органу управління вона надається,

з якою періодичністю)

13. Чи використовуються у Вашій установі спеціальні процедури виявлення та (або) моніторингу рівня фінансової безпеки?

Ні

Так

Укажіть, які:

Індикатори фінансової безпеки

Самооцінка

Ведення бази даних про прояви загроз і ризиків у діяльності банку

Інше

(Укажіть)

14. Чи застосовує Ваша організація страхування?

Ні

Так

Укажіть, які види страхування застосовуються:

Життя й здоров'я службовців кредитної організації, робота яких пов'язана з підвищеним ризиком (інкасатори, касири)

Майна клієнтів, під заставу якого видані кредити

Коштів та інших цінностей у дорозі та на зберіганні

Відповідальність за заподіяння збитків третім особам з вини службовців кредитної організації

Ризику фізичної втрати (пошкодження) цінного папера або сертифіката

Будинків, споруд, устаткування та іншого майна

Автотранспорту

Інше

(Укажіть)

14.1. Які інші види ризиків Ваша організація готова застрахувати, але не має такої можливості?

(Укажіть, які)

14.1.1. З яких причин?

На ринку відсутні відповідні страхові продукти

Умови запропонованих страхових продуктів неприйнятні

Інше

(Укажіть)

15. Чи розроблені у Вашій організації плани забезпечення безперервності (відновлення) фінансово-господарської діяльності?

Ні

Так

Укажіть, які:

Основної діяльності

Господарської (допоміжної) діяльності

Функціонування автоматизованих банківських систем

Інше

(Укажіть)

15.1. Плани забезпечення безперервності (відновлення) фінансово-господарської діяльності затверджені:

Радою директорів (наглядовою радою)

Виконавчим органом (одноособовим, колегіальним)

Не затверджені

Інше

(Укажіть)

16. Чи переглядалися за останні 3 роки у Вашій організації внутрішні правила й процедури проведення основної діяльності (організація бізнес-процесів)?

Ні

Так

Укажіть, з якої причини:

У зв'язку із впровадженням нової автоматизованої банківської системи

У зв'язку із впровадженням нових операцій (продуктів)

У плановому порядку

_____ (Укажіть встановлену періодичність)

У зв'язку з надзвичайними подіями

_____ (Укажіть, якими)

Інше

_____ (Укажіть)

17. Чи здійснюється в рамках системи внутрішнього контролю контроль над дотриманням встановлених правил і процедур?

Ні

Так

_____ (Поясніть докладніше)

Дата заповнення

___/___/___

Навчальне видання

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник
для самостійного вивчення
дисципліни “Безпека банків”

Укладачі:

Побережний Сергій Миколайович
Пластун Олексій Леонідович
Болгар Тетяна Миколаївна

Редактор *Г.К. Булахова*

Комп'ютерна верстка *Н.А. Височанська*

Підписано до друку 21.09.2010. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 5,10. Умов. друк. арк. 7,13. Тираж 100 пр. Зам. № 1023

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК, № 3160 від 10.04.2008

Надруковано на обладнанні Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57